عومەر مەعروف بەرزنجی

نوربەخشی

شیعرەکانی مەلیکی کوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی

2006

نوربەخشی

شـــیعرەکـــانی مـــەلـــیـــکی کـــوردســـتـــان

شێخ مەحموودی بەرزنجی

عومەر مەعروف بەرزنجی

کـــۆی کـــردووەتەوە و دوای ســـاغکـــردنـــەوە

پێشـــەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە

2006

ناوی کتێب : نوربەخشی ...
شیعرەکانی مەلیکی کوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی
کۆکردنەوەو ئامادەکردنی : عومەر مەعروف بەرزنجی
تایپ : ئاراس عەبدولقادر مەعروف بەرزنجی
نەخشەسازی : دیار عومەر فەرەج و فازیل هیمەت
بەرگ : ئەندازیار سامان محەمەد ساڵح
چاپی یەکەم : 2006 سلێمانی
چاپخانە : شڤان
ژمارەی سپاردن : (۹۳۷) ی ساڵی 2006
تیراژ (۲۰۰۰) دانەی لێ چاپکراوە

پێشکەشە

بە گیانی پاکی خوالێخۆشبوو مەعروف ئەحمەد بەرزنجی باوکم

کە هاوەڵ و دۆستێکی نزیکی شێخی نەمری بەردەقارەمان بوو

نوربەخشی

شیعرەکانی مەلیکی کوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی

لەبڵاوکراوەکانی

(پەنجا هەمینساڵیادی کۆچی دوایی یەکەم مەلیکی کـــــوردستان

شێخ مەحموودی بەرزنجی)

شاهبازێ بووم لەمەیدانی شکاری دوژمنا
جەهلی میللەت بوو بەزیللەت هات بەسەر شانی منا

شێخ مەحموودی بەرزنجی وەك شاعیرێك

شێخ مەحموود کوڕی شێخ سەعیدی کوڕی شێخ محەمەد (بچکۆلە) ی کوڕی کاك ئەحمەدی شێخ کوڕی شێخ مارفی نۆدێی بەرزنجییە ، بە پێی وتەی خۆی ساڵی 1886 لە شاری سلێمانی لە دایکبووە (1) لە شەوی 9/10 -10-1956 لە خەستەخانەی حەیدەرییەی شاری بەغداد ماڵئاوایی لە ژیان کردو لە مزگەوتی گەورەی شاری سلێمانی بە خاك سپێردراوە .

ئاوڕدانەوەیەك :

لە مێژووی دوور و نزیکی نەتەوەی کورددا شێخ مەحموودی بەرزنجی یەکەم مەلیکی کوردستانە و لە سێ کاتی جیاواز و نزیك بە یەك فەرمانڕەوایی باشووری کوردستانی کردووە ، حوکمداریی یەکەم لە 1918/11/17 تا 1919/6/18 کە بە شەڕی دەربەندی بازیان کۆتایی هات و شێخی نەمر بۆ هیندستان دوورخرایەوە . دووەم حوکمداریی لە دوای گەڕانەوەی لە ئاوارەیی و لە ڕۆژی 1922/10/9 دەستپێدەکات و تا شەوی 4/3 -3-1923 بەردەوام بوو ، لەوشەوەدا شاری سلێمانی بەجێهێشت و بە جەنگاوەرەکانییەوە ڕووی کردە ناوچەی سورداش . سێیەم حوکمداریی لە دوای گەڕانەوەی لە تەموزی 1923 تا ڕۆژی 1924/7/9 کە بۆ دواجار سلێمانی چۆڵکردو گەیشتە ناوچەی پیران و ساڵی 1927 ڕێکەوتننامەیەك مۆرکراو دواتریش ساڵی 1931 بە

شەڕی ئاوباریك كۆتایی بە ژیانی سیاسی هات و ئاوارەی شارەكانی باشوورو ناوەڕاستی عێراق كرا .

بنەماڵە :

شێخ مەحموودی بەرزنجی لە لانكە و بنەماڵەیەكی دیارو خوێندەوار و زانست پەروەری كوردستاندا چاوی كردووەتەوە ، شێخ سەعیدی باوكی شاعیر بووە و بەرهەمی جوانی لەبەردەستدان ، كاك ئەحمەدی شێخ و شێخ مارفی نۆدێ لە زاناو نووسەر و مونەوەرەكانی جیهانی ئیسلامی بوون ، هەریەكەیان خاوەنی لیستێك كتێب و دانراوی هەمە چەشنەن ، هەندێكیان چاپكراون و بەرهەمی چاپنەكراویشیان زیاترە ...

شیعرو ئەدەبیات :

شێخ مەحموود (وەك سەردارێكی تەریقەتی قادری پەیوەندی بە شیعرو ئەدەبەوە بەهێز بووە ، چونكە ئەدەبی كوردی هەناسەی بەهێزو گەرمی لە بزوتنەوەی سۆفیزم وەرگرتووە ، لە حوجرەی خوێندنی مزگەوتەوە چێژی ئەدەبی لای شێخ مەحموود دروستبووە ، (2))

لە لایەكی ترەوە وەك مەلیكی كوردستان و سەردارێكی گەورە تەنیا پەیوەندی بە سیاسی و فەرماندە وجەنگاوەرەكانییەوە نەبووە ، بەڵكو لەگەڵ شاعیرو نووسەرو ڕوناكبیرە ناسراوەكانی ئەو ڕۆژگارەدا

ئاشنا بوون و لەیەکەوە نزیکبوون و تەنانەت هەندێکیشیان لە شەڕو کارە سیاسییەکاندا هاوکاری بوون وەك (حەمدی و ناری و شێخ نووری شێخ سالْح و بێخودو شێخ ئەحمەدی شێخ غەنی و شوکری فەزلی و حسێن نازم و ڕەفیق حیلمی و توفیق وەهبی و شێخ سەلام و ئەحمەد خواجا و ئیسماعیل حەققی شاوەیس و عەلی باپیر ئاغا) و کەسانی تر .

بواری ڕۆژنامەنووسی :

یەکێك لە ڕووە درەوشاوەکانی ژیان و هەڵسووڕانی شێخ مەحموود ، ئاوڕدانەوەو بایەخدانێتی بەکاری ڕۆژنامەنووسی و لە ماوەی هەرسێ حوکمدارییەکەیدا و بە یاریدەی دەستەیەك لە ڕوناکبیرو شاعیرانی کورد ، چوار ڕۆژنامەی ناوداری لە مێژووی ڕۆژنامەنووسی کوردیدا بەڕێوەبردووە . ئەم کارەیشی تەنیا لە بارودۆخی ئاشکرای حوکومەتەکەیدا نەبووە ، بەڵکو لە کاتی دەربەدەری و شەڕ و ناخۆشیدا بە پەرۆشەوە ئەم لایەنە ڕوناکبیرییەی کەلا نەخستووە ، وەك : بانگی کوردستان ١٩٢٢ ، ڕۆژی کوردستان ١٩٢٢ ، بانگی حەق ١٩٢٣ ، ئومێدی ئیستیقلال ١٩٢٤ ، تەنانەت کە (لە شەوی ٣/٤ -٣-١٩٢٣ دا بە ناچاری بەخۆی و هێزەکەیەوە کشایەوە ناوچەی سورداش و ئەشکەوتی جاسەنەی کردە بنکەو مەڵبەندی سەرکردایەتی خۆی ، ئەوەی لە یاد نەکرد کە ئەو چاپخانەی – بەلەدییە – ی پێشتر ڕۆژنامەی ڕۆژی کوردستان ی

پێچاپ دەکرد بەجێی نەهێڵێ و بیگەیەنێتە هەواری تازەی ، بە مەبەستی بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەیەکی کوردی (٣) و دیارە (ئەمەیش بۆ خۆی گەورەترین بەڵگەی بەرزبوونەوەی بایەخی ڕۆژنامەنووسییە لە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەو قۆناغەی گەلی کورددا (٤)) و (لەڕۆژی ١٩٢٣/٣/٨ دا بەو چاپخانەیە بەیانی ژ (١) ی چاپکردو تیایدا ئینگلیزەکانی بە بێ بەڵێن ناوبردووە ، دواتر لە ڕۆژی ١٩٢٣/٣/٢٨ دا یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەی – بانگی حەق – ی بە دوو لاپەڕە و قەوارەی ٢١*٢٣ سم لە ئەشکەوتی جاسەنە بڵاوکردەوە و لە ژێر ناونیشانی ڕۆژنامەکەدا نووسراوە : ناشکێ بە تۆپ و بۆمبا سەرفرازە بانگی حەق (٥)).

نامەنووسین :

نامەی تایبەت کە بە شێوازێکی ڕەوان و ناوەڕۆکێکی پەسەند ڕازابێتەوە جۆرێکە لە ئەدەب . شێخ مەحموودی بەرزنجی لەم بارەیەوە دەستێکی باڵای هەبووە و لاپەڕەکانی ژیانی دەوڵەمەندن ، هەندێ لە نامەکانی شێخ بۆ کەسایەتییە ناسراوەکانی کورد و نووسەر و شاعیرە دڵسۆزەکانی ڕۆژگاری خۆی پارێزراون ، ئەوەی ویستویەتی دەری بڕیوە و شێوازی تایبەتیشی هەبووە ، زۆرجار لە کۆتایی نامەدا دێڕێك شیعر یا (چوارین) ێکی نووسیوە و هەست و ڕازی دەروونی ئاشکرا کردووە ، نامەکانی شێخی نەمر بۆ ئەو کەسانە نێرراوە کە پەیوەندییەکی پتەوی پێیانەوە هەبووە ، وەکوو

سەرداری هەورامان مەحموود خانی دزڵی و سەرداری مەریوان مەحموود خانی کانی سانان و حاجی بابە شێخ سەرەك وەزیرانی کۆماری کوردستان و شێخ عەبدولقادری دۆزەخدەرە و شێخ عەبدولکەریمی قادرکەرەم و سەید محەمەدی جەباری و کەریم بەگی فەتاح بەگی هەمەوەند و حسین نازم و رەفیق حیلمی و مەعروف جیاوك و ئیسماعیل حەققی شاوەیس و شێخ محەمەدی خاڵ و شێخ محێدینی هەولێر و زۆری تریش .

چاپکردنی دەستنووس :

دوای شەڕی (ئاوباریك) ی مایسی ١٩٣١ شێخی نەمر بۆ شارەکانی باشوورو ناوەڕاستی عێراق دوورخرایەوە ، دواتریش لە ساڵی ١٩٣٣ لە شاری بەغداد گیرسایەوە ، شێخ لەو ڕۆژگارەدا بیری لە پڕۆژەیەکی خوێندەواری و چاپکردنی دەستنووسەکان کردووەتەوە ، بۆ ئەم مەبەستەیش چەند کتێبێکی لەسەر ئەرکی خۆی چاپ و بڵاوکردووەتەوە ، کتێبەکان کەم نین ، بەڵام ئەوەی لێی ئاگادارم و لام پارێزراوە دوو کتێبی بە نرخە لە دانراوەکانی شێخ مارف نۆدێ و کاك ئەحمەدی شێخ . لەسەرەتادا و ساڵی ١٩٣٣ کتێبێکی شێخ مارف نۆدێی بە ناونیشانی (كتاب تخميس القصيدة البردية مع ترجمة حال المؤلف) بڵاوکردەوە ، کتێبەکە ٥٦ لاپەڕەیە و پێنج خشتەکییەکە لەسەر قەسیدەی (بوردية) ی (بوصيرى) . لەم کتێبەدا بە درێژی مێژووی ژیانی شێخ مارف نۆدێی تێدایە و لە یەکەم لاپەڕەیشدا بە وێنەیەکی شێخی نەمر ڕازاوەتەوە . کتێبی

دووەم بریتیە لە (كتاب مكتوب أمر و نهي) كە لە دانراوەكانی حاجی كاك ئەحمەدی شێخە و ساڵی ١٩٣٦ بە قەبارەی ٣٥٤ لاپەڕەو لە چاپخانەی (الغري) ی نەجەف چاپكراوە ، كتێبەكە دوانزە نامیلكەیەو بە زمانی فارسییە .

شێخ مەحموود و شیعر :

ئەم كۆمەڵە شیعرەی كە لەم كتێبەدا بڵاوكراونەتەوە ، ڕستێك پەراوێزی دروست و زانیاری مێژوویی و ئەدەبییان خراوەتە پاڵ ، بریتیە لە شیعرەكانی مەلیكی كوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی (نوربەخشی) ١٨٨٦-٩/١٠/١٩٥٦ كە لە ڕۆژگارێكی تایبەتی ژیانی خۆی و نەتەوەكەیدا ویستویەتی سۆز وناڵەی دەروونی بخاتە سەر كاغەز و چەند لاپەڕەیەكی ڕەنگین لە مێژووی ئەدەبی كوردیدا تۆمار بكات ، شیعرەكان لە كاتی تایبەتی و بۆنەی جیاوازدا نووسراون و بە ژمارە زۆر نین ، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا ئەم كۆمەڵە شیعرە (دەیكا بە شاعیرێك كە مێژووی ئەدەب ناوی بپارێزێ و خوێندەوار چێژ لە شیعری وەربگرێ(٦)) و لەڕووی ڕووخسارو ناوەڕۆكەوە بەم جۆرە دێنە بەرچاو : (لەڕووی ڕووخسارەوە شیعری لەسەر سیستمی عەروزی داناوە ، كێشە سووكەكانی بەحری عەروزی هەزەج و ڕەمەلی بەكارهێناوە ، لەقافییەدا هەمیشە لەسەر یەكێتی قافیە ڕۆیشتووە ، شیعری بە ژمارەی دێڕ كورتە ، لە بابەتی لیریكە ، لە شیعردا قەسیدەی پێنجینی هەیە ، بایەخ بە چوارین و تاك دراوە ، زمانی

شیعری شێخ مەحموود ئاسانە ، مانا لە ڕووە ، لە سیمبۆلیزم و مانای ژێر وشە دوورە ، بەرهەمێکە بۆ زۆرترین خەڵکی ناو کۆمەڵ نووسراوەتەوە(٧) .) بەڵام (لە ڕووی ناوەڕۆکەوە لە دەوری بیر و بۆچوون و ئیدیۆلۆجییەتێکی دیاریکراو دەسووڕێتەوە ، شێخ بایەخی بە دانایی داوە ، بە لایەوە گەورە ئەو سوارچاکەیە سەر بۆ هیچ کەسێك شۆڕ نەکا ، بە شێوازی دڵداری کۆن لە بیروباوەڕی دانایی و ئامۆژگاری دەدوێ ، شیعری بۆنی دڵداری ژنی لێنایە ، زیاتر خەریکی ڕەوشتی چاك و ژیانی ئازادی و ئامۆژگاری و سەربەرزی پیاوانەیە ، شێخ لە کردەوەی گەردون ناڕازییە ، هۆی سەرنەکەوتنی لە هەموو کەسێکدا دەبینێ ، لە خۆیەوە دەستپێدەکات ، ئینجا خەڵکی دیکە و تا دەگاتە هاوسێیان و هێزی بێگانەی ئیمپریالیستی ئینگلیز و هێزی تورکە کەمالییەکانی دوای دروستبونی دەوڵەتی تورکیا لە پاش جەنگی یەکەمی گێتی(٨)) .
لەلایەکی ترەوە شێخ مەحموودی بەرزنجی کەسێکی ئاسایی نەبووە کە ژیان لە شوێنێکی ئارامدا بەسەرببات و سەرومڕ شیعر بکاتە کارو خولیای ڕۆژانەی ، بەڵکو سەرتاپا ژیانی لە بێشکەی دارەوە تا بێشکەی خاك بریتی بووە لە ناخۆشی و ئاوارەیی و هەرساتەی لە شوێنێك گیرساوەتەوە ، جگە لەمانەیش خەباتکارو جەنگاوەرو پێشەواو مەلیکی کوردستان بوو ، بەم هۆیەوە بۆی نەلواوە کە پەری شیعر هەردەم ببێتە میوانی و ژیانی بۆ ئەم مەبەستە تەرخان بکات .
بەڵام لەگەڵ ئەمانەیشدا بەهۆی ئەو خوێندەواری و ژینگە تایبەتییەو

چێژو بەهرە خۆرسکەوە بە پێی کات و دەرفەت لە شیعر تەریك نەبووە و سۆزی دەروونی لەم رێگەیەوە بەخش کردووە ، شیعرەکانیشی لە ئاستێکی ئەوتۆدان کە لە بەرهەمی شاعیرانی رۆژگاری خۆی کەمتر نین ، بەڵکو هەستە نەتەوایەتییەکەی زۆرجار لەوان بالاترە و شیعرەکانی لە دایکبووی ئەو رۆژگارە تاڵەن .

ئەم دیوانە :

ئەم دیوانە خنجیلانەیەی مەلیکی کوردستان ، ئەنجامی هەوڵ و سۆراخ و گەڕانێکی بەردەوامە ، چونکە شیعرەکانی شێخی نەمر پەرەوازەن و تۆمارنەکراون ، ئەو چەند دێڕانەیش کە جاروبار لە رۆژنامە و چاپەمەنییەکاندا بڵاوکراونەتەوە ، هەڵەیەکی زۆریان تێکەوتووە و دەستاودەست بە هەڵە وەرگیراون ، ئەوەی ئاگادارم کە یەکەم شیعری بڵاوکراوەی شێخ مەحموود دەگەڕێتەوە بۆ ژ (٢) ی گۆڤاری (هەتاو) ی مانگی مایسی ساڵی ١٩٥٤ کە لە لایەن خوالێخۆشبوو (گیوی موکریانی) یەوە بڵاوکراوەتەوە ، دووەم جاریش خوالێخۆشبوو (محەمەد گۆمڵەی نانەوا) دوو کۆپلەی لە ژ ١٣٦٤ ی رۆژی پێنج شەممەی رێکەوتی ١٠-١٠-١٩٥٧ ی رۆژنامەی (ژین) دا بڵاوکردۆتەوە ، دواتریش لەم رۆژنامەو لەو گۆڤار تاکوتەرا دێرە شیعر بڵاوکراونەتەوە کە لە یەکتر وەرگیراون و لە هەڵەیش رزگاریان نەبووە .

لەمێژەوە بەم کارەوە خەریکم ، دەیان دەستنووسی کۆنم پشکنیوە ، چەندین سۆراخم کردووە ، بەڵام مەرج نییە کە ئەم دیوانە سەرجەم شیعرەکانی شێخی نەمر بن ، ڕەنگە هەندێکیان فەوتابن ، یان دەست ئێمە نەکەوتوون ، بەڵام لەوە دڵنیام کە زۆرینەی شیعرەکان لێرەدا تۆمار کراون و بە ڕووسوورییەوە بە چەشنی دیوانێکی ڕەزاسووك دەچێتە کتێبخانەی کوردییەوە ، لە لایەکی ترەوە دیوانی هیچ شاعیرێکی کورد هەموو شیعرەکانی نەگرتووەتە خۆ ، شاعیرێکی گەورەی وەك (گۆران) هەموو شیعرەکانی لە دیوانەکەیدا تۆمار نەکراون .

وتەی دوایی :

لە کۆتایی ئەم پێشەکییەدا بە پێویستی دەزانم سوپاسی ئەو کەسانە بکەم کە لە ئامادەکردن و چاپکردنی ئەم دیوانەدا هاوکارم بوون بە تایبەتی مامۆستا ئاراس عەبدولقادر مەعروف بەرزنجی کە تایپی سەرجەم دیوانەکەی بۆ کردم. مامۆستایان دکتۆر کەمال فوئاد وعومەری سەید عەلی و مستەفاسالح کەریم و دکتۆر یاسین سەردەشتی و کاوس یوسف و دکتۆر کوردستان موکریانی ونەجمەدین مەستەفا بەرزنجی و سۆزان مامە و خوالێخۆشبوو حەمە سالح گەلاڵی و بەرزانی مەلا تەها و ئەحمەد حسین ئەحمەد و دانا فایەق وعەبدوڵلا حەسەن قادر کە هەریەکەیان بە جۆرێك هاوکارم بوون و سوودیان بە دیوانەکە گەیاند.

پەراوێز و سەرچاوەکان :

(١) المقابلة : الزعيم المنسي – الشيخ محمود الكردي ، جريدة حبز بوز ، العدد ٢٣١ ، السنة الخامسة ، بغداد ، الثلاثاء ، ٢٤ تشرين الثاني ١٩٣٦ .

(٢) دکتۆر مارف خەزنەدار ، مێژووی ئەدەبی کوردی ، بەرگی شەشەم ، هەولێر ، ٢٠٠٦ ، ل ١٧٤ .

(٣) عومەر مەعروف بەرزنجی ، مەحموود خانی دزڵی – شۆڕشگێڕی ڕۆژهەڵاتی کوردستان ، چاپی دووەم ، سلێمانی ٢٠٠٠ ، ل ١٠٦ .

(٤) دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد ، تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسی کوردیدا ، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد ، بەغداد ، ١٩٧٨ ، ل ٨٤ .

(٥) سەرچاوەی سێیەم ، ل ١٠٧ .

(٦) سەرچاوەی دووەم ، ل ١٧٥ .

(٧) هەمان سەرچاوەی دووەم ، هەمان لاپەڕە .

(٨) هەمان سەرچاوەی دووەم ، هەمان لاپەڕە .

شیعرەکان

شەڕی سورداش [١]

دڵ لە بــەنــدی سینەدا دووبــارە واوەیــلا ئــەکا
(نوربەخشی)[٢] ناسرەوێ مەیلی شەڕو غەوغا ئەکا
ئینتیقـامی قــەومی لێقەومــاو بە حەق داوا ئەکا
ڕۆژو شــەو فیکرم لە دنیــادا عیلم بەرپــــا ئەکا
تیغی شیرم ئارەزووی ســەیدی شکــاری شا ئەکا
سەیری دوژمن کەن بە فیکری خامەوە بۆتە تەرەف
بۆ شکــاری شێری شــەرزە پیرە ڕێوی هاتە سەف
نیشتمانی پــاکی بێکەس دیوە بۆیە کـەوتە گەف
وام لە مەیدانی شەجــاعەتدا موباریز کوا ئەسەف
ســەفدەری ڕۆژی وەغــای (تــابین) ە داوا ئەکا [٣]
دەست بە دەست یەکتر بدەن ئەی لاوەکانی مەردو قۆز
تاکو کەی دوژمن لە نــاومــانا ئەبێتە گورگی هۆز
بێن ببینــە پشتیوانــی یەکـتر و بیکـەیــنـە تۆز
دەست بە داوێنی خوداوە بگرین و بگرین بە سۆز
تــاکــو دوژمنمان لە جــەناتولئیرەم بــەرپائەکا [٤]
نامەوێ ژینی ئەسارەت بەسمە عومری گـومڕەهی
نایکەمە سەرخۆم بە دەستی موددەعی تاجی شەهی
قــەد بە ئەمری دوژمنانم نــامەوێ فــەرمانڕەهی
نامەوێ تەختی کەی[٥] و بەختی جەم[٦] و شاهەنشەهی
تیشنەی خــوێنی عــەدوم و بۆ حـوقووقی وا ئەکا

تا بە ئـــازادی ئەگەم کوێری ئەکەم چاوی رەقیب
شاسواری قەومی مادم [٧] میللەتێکی زۆر نـەجیب
(أطلب النجـــاح و التوفیق من رب مجیب)
ئـایەتـی (نصر من الله) یە ... تا (فتح قریب) [٨]
دەنگـــی تـەکبیری سبەینـانم بـــە ئیلەڵلاٚ ئـەکا

پەراوێزەکان :

(١) ئـــەم شـــیعرە ســـاڵی ١٩١٩ وتـــراوە و دەگەڕێتـــەوە بـــۆ پـــێش شـــەڕی دەربەنـــدی بازیـــان و بەشـــەڕی (ســـورداش) ناســـراوە . (ســـورداش) یـــش نـــاوی ئـــاوایی و ناوچـــەیەکی فراوانـــی ســـەر بـــە پارێزگـــای ســـلێمانییە و مەرکـــەزی ناوچـــەکەیە و دەکەوێتـــە ســـەر ڕێگـــەی ســـلێمانی و دوکـــان ، حەمـــدی – ئەحمـــەد بـــەگی ســـاحێبقران – لـــە شـــیعرە بـــە ناوبانگەکەیـــدا ســـەبارەت بـــە شەڕی (ئاوباریك) ناوی ئەم شەڕە دەبات و دەڵێ :

بۆچی باسی حەربی سورداش و کەناروت بۆ بکەم
بەم قسانە بۆت تەواوکەم قافیەی نەظم و غەزەل

دیـــوانی حەمـــدی ، چـــاپخانەی ئەســـعەد ، بەغـــداد ، ١٩٥٧ ، ل ١٠٢

هـــەروەها خوالێخۆشـــبوو (شـــێخ محێـــدینی خـــەتیب) ی مزگـــەوتی گـــەورەی ســـلێمانی باســـی ئـــەم شـــەڕەی کـــردووە و دەڵێ :

گەر سکەندەر حەربی ئاوباریك و سورداشی ئەدی
خۆی و ئۆردووی وا لە ترسا یەك کەرەت ئەتوانەوە
شێخ مەحمود لە شیعری کوردیدا ، لەتیف بەرزنجی ، ١٩٩٠ ، ل ٥٣

(٢) نوربەخشی نازناوی شیعری شێخی نەمرە و ئەم ناوەیش دەگەڕێتەوە بۆ شێخ محەمەدی نوربەخشی بەرزنجە ، باباعەلی هەمەدانی سێ کوڕی هەبووە ، شێخ عیسا و شێخ مووسا و شێخ محەمەدی نوربەخشی .

(٣) وەغا : شەڕ

تابین : شوێنێکە لەسەر ڕێگای سلێمانی و دوکان ، سەر بە ناوچەی سورداشە .

(٤) جەناتولئیرەم : بەهەشت یان باخی شەداد ، لە ئەفسانەی سامییەکاندا هاتووە گوایە – شەدادی کوڕی عاد – باخێکی ڕازاوەی لە عەدەن دروستکردووە لە هاوشێوەی بەهەشت ، ئەو باخە پانی و درێژییەکەی دوازدە فرسەخ بووە ، بەڵام لە بەدبەختی شەداد پێش ئەوەی پێ بنێتە ناوییەوە گیانی سپاردووە ، نالی لە شیعرێکیدا وتویەتی :

لە بوستانی ئیرەم دا قەت نییە وەك شەمامەی وەك شەمامەی وەك شەمامەی .

(٥) تەختی کەی : مانای تەختی دەسەڵاتی گەورەترین پادشا و دامەزرێنەری بنەماڵەی کەیانی – کەیقوباد – ە و کە لە مێژووی ئەفسانەی ئێراندا ناوی هاتووە ، (کەی) لە بنەڕەتدا بە زمانی پەهلەوی مانای ئازیزو خۆشەویست دەگەیەنێ ، بۆیە هەندێ جار وشەی (کەی) دەبێتە پێشگری ناوی چەندین پادشاو کەسایەتییە ناودارەکانی ئێران وەك (کەیخوسرەو ، کەیکاوس) .

(٦) بەختی جەم : جەم یەکێکە لە مەزنترین پادشاکانی پێشدادی کە لە داستانە میللییە کۆنەکانی ئێراندا ناو دەبرێت ، بە داهێنەری ئامرازو ئامێرەکانی جەنگ و دروستکەری شاری (ئەستەخر) و دانەری جەژنی نەورۆز دادەنرێت ، دەوترێت کە شەراب بۆ یەکەمجار لە دەورانی ئەودا دروستکراوە ، بە پێی هەندێ ئەفسانە ماوەی ٦٥٠ ساڵ حوکمی کردووە وگوایە لە ٣٠٠ ساڵی حوکمیدا نەخۆشی نەبووە ، دواتر لە خۆی گۆڕاوە و دەستی داوەتە ستەم و زۆرداری و خەڵکی بەرابەری زوحاك لێی راپەڕیون و لە ئێرانیان وەدەرناوە ، بەپێی ئەفسانەکان کاتێك ئەم پادشایە بە جیهاندا گەڕاوە ، چووەتە ناوچەی ئازەربایجان و لەوێ بەشەو تەختێکی بە مرواری و زێڕو زیو بۆ دروستکراوە و

کـــاتی خۆرکـــەوتنی بـــەیانی تیـــشکی هـــەتاو لـــەو تەختـــەی داوەو درەوشــــــانەوەیەکی گـــــەورەی لێپەیــــــدا بــــووە ، لێرەشـــەوە نـــاوی جـــەم بـــووە بـــە جەمـــشید واتـــا پادشـــای درەوشـــاوە ، چـــونکە بـــە زمـــانی پەهلـــەوی (جـــەم) واتـــا پادشـــاو (شـــید) یـــش واتـــا درەوشـــاوە ، بـــەمجۆرە بـــەختی جەم ئەو تەختی جەمشیدەیە .

(٧) مـــاد قـــەومێکی ئاریـــایی نـــەژادن و دانیـــشتوی ســـەر زەمینێکـــــی فـــــراوان بـــوون لـــە بـــاکوورو بـــاکووری ڕۆژئـــاوای ئێرانـــی ئێـــستا ، ئـــەوان لـــە ٧٠٠ ی پ . ز دا دەوڵـــەتی خۆیـــان دامەزرانـــدو پاشـــتر هـــەر لـــە ســـەردەمی ئەمانـــدا ئیمپراتۆرییـــەتی ئاشـــووری ڕووخـــا ، بـــەوەیش دەوڵـــەتی مـــاد بـــووە ئیمپراتۆرییـــەتێکی مـــەزن کـــە ســـەنتەرەکەی چـــیاکانی زاگـــرۆس و کوردســـتانی کـــۆن بـــوو ، هـــەر لـــە شـــامەوە تـــا هەمـــەدانی لـــە خـــۆ گرتبـــوو . ئاریـــایی بـــە مانـــای نـــەجیبزادە دێـــت ، مادەکـــانیش دەرکـــــەوتوترینی ئـــــەو ڕەگـــــەزە بـــــوون ، ئەوانــــــە کۆمـــەڵێکی ســـپی پێـــست ، مـــوو پـــڕ ، بـــاڵا ڕێـــك ، چـــاو تیـــــژ و ســـــینە پـــــان و نـــــاو قـــــەد باریـــــك بـــــوون ، جـــەنگاوەرەکانیان لـــــە شـــــەڕدا ئـــــازاو بـــــوێرو ســـــەر ســـەخت و لێهـــاتوو بـــوون و دوژمنانیـــان بـــە دڵ لێیـــان

دەترسان ، دەوڵەتی ماد لە ساڵی ٥٥٣ ی پ . ز دا کۆتایی هات .

(٨) ئایەتی (وأخری تحبونها نصر من الله وفتح قریب و بشر المؤمنین) لە سوورەتی (الصف) دا یەو ژمارەی ئایەتەکەیش (١٣) یە ، لەم ئایەتەدا یەزدانی مەزن ڕووی دەمی لە بڕوادارانەو پێیان ڕادەگەیەنێ کە هەر نیعمەتێك داوای بکەن خودا بە زیادەوە پێیان دەبەخشێ ، واتا یارمەتیدانێکە لە لایەن خوداوە و سەرکەوتنیش نزیکە .

مودەتیَ

مودەتیَ عومرم بە تالاَن چوو لە سووچ و قوژبنا

پیَمەلەم زۆر کرد لەبەر ئیمان لە بەحری بیَ بنا

شاهبازیَ بووم لە مەیدانی شکـــــاری دوژمنا

جەهلی میللەت بوو بە زیللەت هات بە سەرشانی منا

سەیری جیَگە زەخمی پەنجەم کەن بە دایم شاهیدە

دوو دلَی لیَم بۆتە زنجیر حـــەوسەلَەی داوم نییە

بۆ نەمــانی ئەجنەبی ژینم لەبەر چـــاوم نییە

بۆیە ئیتر ئـــارەزووی دیداری قـــــالاوم نییە

گورگی پیر کەلَبە شکاوم تـــــاقەتی ڕاوم نییە

دلَ بەم ئەحوالَەش لە ڕیَگەی میللەتمدا قـاسیدە

ئیَوە ناودارانی کوردن حەیفــە دواکەوتن لە گــەل

دەست بە دەست یەکتر بدەن بۆ گرتنی لوتکەی ئەمەل

عەزم و وریایی و سەباتە بۆ بە دەستهیَنـانی هەل

دوژمن و بیَگانە حەققی میللەتی پیَ نـابیَ حەل

خویَنی ئەوتانە لە لای خوا عەینی زوهدی زاهیدە

شکار

کــاتی شکــاره دڵ بە موحیبەت کە برسییە
من بــــازم و شکـاری وەتەن بێ ڕیبا ئەکەم
پارێز ئەکەم بە هیمەتی حەیدەر حقوقی کورد
یا ڕۆحی خۆم و ئــــالی پەیەمبەر فیدا ئەکەم
گەر مانیعی حەققی میللەتی کورد بێن عەرەب
بێشك نوێژەکانم بە کـــــوردی قــەزا ئەکـەم
حاجی تەواف ئەکەم گــەر تالعیش مەدەد بدا
ئەم قەلبی قەلبمە بە صەفاو مەروا ساف ئەکەم
نەقشی [١] و سووڕەوەردی [٢] و چەشتی [٣] و قادری [٤]
ئەمریان بە (فەرزی عەین) [٥] ئەزانم وەك یەك ئەدا ئەکەم [٦]
مەلا عەزیزی موفتی [٧] و باباعەلی [٨] بم لەوەرعدا
بۆ ئەو غــــەزالە دڵفڕێنە لەسەر سەر هەرا ئەکەم
فــەرقــی بەینی قـــــادری‌و نــەقشی هێندەیە
سۆفی لە ورگی ئەدا منیش زەرگی پیـــا ئەکەم[٩]

١٩١٩

(١) نەقشی : تەریقەتی نەقشبەندی یەکێکە لە ڕێبازە ناسراوەکانی جیهانی ئیسلامی ، لەلایەن شێخ محەمەدی شاهی نەقشبەندییەوە دامەزراوە ، ئەم زاتە لە ساڵی ٧١٧ ی کۆچی لە دایکبووە ، بەر لەمیش (عەبدولخالیقی غەجدەوانی) گەلێ ڕێوشوێنی داناوە ، بەڵام شاهی نەفشبەندی کاری لە ڕێبازەکەدا کردووە و پەرەی پێداوە و بووە بە تەریقەتێکی خاوەن ڕەنگ و سیمای تایبەتی ، شاهی نەقشبەندی لە ساڵی ٨٦٥ ی کۆچی ماڵئاوایی لە ژیان کردووە .

(٢) سووروەوەردی : ڕێبازێکی سۆفیگەرییە ، لەلایەن شێخ عومەری برازای شێخ عەبدولقەهاری سوورەوەردییەوە دامەزراوە کە خەڵکی گوندی (سوهرەوەرد) ە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و نزیك شاری – زنجان – ە ، لە شاری بەغداد کۆچی دوایی کردووە و مەزارەکەی لەو شارەدا ناسراوە ، لە کتێبەکانی (عوارف المعارف) و (رشق الفصائح) ە ، لەسەر دەستی عەلی یەحیای کوڕی حەبەشَ کە ناسراوە بە شێخ شەهابەددینی سوهرەوەردی خوێندویەتی ، چەند ساڵێك موریدی شێخ مەمشادی دینەوەری و شێخ ئەحمەدی کوڕی ئەسوەدی دینەوەری بووە کە کورد بوون .

(٣) چەشتی : ڕێبازێکی سۆفیگەرییە لەلایەن (خواجە ئەبو ئەحمەد ئەبدال) ە وە دامەزراوە ، لەسەر دەستی هەردوو خەلیفەکەی (خواجە موعین ئەلدین) و (خواجە نەجیب ئەلدین) ە

وه پەرەی پێدراوە کە خەڵکی گوندی (چەشتی) بوون لە نزیك شاری (هەرات) ی ئەفغانستان .

(٤) قادری : دامەزرێنەری ئەم تەریقەتە (شێخ عەبدولقادری کوڕی موسای گەیلانییە) کە لە ساڵی ٤٧٠ ی ك – ١١٦٥ ی زایینی لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە و هەر لەوێ نێژراوە . لە سەردەمی شێخی گەیلانیدا بە هەزاران موسوڵمان لەسەر دەستی ئەودا تۆبەیان کردووە ، دوای خۆی گەلێ موریدو خەلیفەی جێهێشتووە و کوڕەکانیشی ڕۆڵی گەورەیان هەبووە لە بلاّوکردنەوەی ئەم تەریقەتەدا .

(٥) فەرزی عەین : لە زانستی فیقهی ئیسلامی و ئوسوڵی فیقهدا دوو جۆر زاراوە بەکاردێن کە بریتین لە (فرض العين – فرض الكفاية) فەرزی عەین ئەو کارەیە کە پەروەردگار لەسەر ئەو کەسانەی فەرز کردووە کە ژیرو پێگەیشتوون و نابێ کەسێکی تر بۆیان ئەنجام بدا وەك (نوێژ و زەکات) . بەلاّم فەرزی کیفایە بریتییە لەو کارەی کە پەروەردگار فەرزی کردووە لەسەر کۆی ژیرو پێگەیشتووەکان ، کە ئەگەر کۆمەڵێك بەو کارە هەستن لە کۆڵ ئەوانی تر دەکەوێت وەك (نوێژی مردوو ، وەلاّم دانەوەی سەلام) بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە : عبدالوهاب خلاف ، علم أصول الفقه ، الطبعة الثالثة ، القاهرة ، ١٩٤٧ ، ص ١١٧ .

(١) نەقشی : تەریقەتی نەقشبەندی یەکێکە لە ڕێبازە ناسراوەکانی جیهانی ئیسلامی ، لەلایەن شێخ محەمەدی شاهی نەقشبەندییەوە دامەزراوە ، ئەم زاتە لە ساڵی ٧١٧ ی کۆچی لە دایکبووە ، بەر لەمیش (عەبدولخالیقی غەجدەوانی) گەڵێ ڕێوشوێنی داناوە ، بەڵام شاهی نەقشبەندی کاری لە ڕێبازەکەدا کردووە و پەرەی پێداوە و بووە بە تەریقەتێکی خاوەن ڕەنگ و سیمای تایبەتی ، شاهی نەقشبەندی لە ساڵی ٨٦٥ ی کۆچی ماڵئاوایی لە ژیان کردووە .

(٢) سوورەوەردی : ڕێبازێکی سۆفیگەرییە ، لەلایەن شێخ عومەری برازای شێخ عەبدولقەهاری سوورەوەردییەوە دامەزراوە کە خەڵکی گوندی (سوهرەوەرد) ە لە ڕۆژهەلاتی کوردستان و نزیك شاری – زنجان – ە ، لە شاری بەغداد کۆچی دوایی کردووە و مەزارەکەی لەو شارەدا ناسراوە ، لە کتێبەکانی (عوارف المعارف) و (رشق الفصائح) ە ، لەسەر دەستی عەلی یەحیای کوڕی حەبەش کە ناسراوە بە شێخ شەهابەددینی سوهرەوەردی خوێندویەتی ، چەند ساڵێك موریدی شێخ مەمشادی دینەوەری و شێخ ئەحمەدی کوڕی ئەسوەدی دینەوەری بووە کە کورد بوون .

(٣) چەشتی : ڕێبازێکی سۆفیگەرییە لەلایەن (خواجە ئەبو ئەحمەد ئەبدال) ە وە دامەزراوە ، لەسەر دەستی هەردوو خەلیفەکەی (خواجە موعین ئەلدین) و (خواجە نەجیب ئەلدین) ە

وە پەرەی پێدراوە کە خەڵکی گوندی (چەشتی) بوون لە نزیك شاری (هەرات) ی ئەفغانستان .

(٤) قادری : دامەزرێنەری ئەم تەریقەتە (شێخ عەبدوڵقادری کوڕی موسای گەیلانییە) کە لە ساڵی ٤٧٠ ی ك – ١١٦٥ ی زایینی لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە و هەر لەوێ نێژراوە . لە سەردەمی شێخی گەیلانیدا بە هەزاران موسوڵمان لەسەر دەستی ئەودا تۆبەیان کردووە ، دوای خۆی گەلێ موریدو خەلیفەی جێهێشتووە و کوڕەکانیشی ڕۆڵی گەورەیان هەبووە لە بڵاوکردنەوەی ئەم تەریقەتەدا .

(٥) فەرزی عەین : لە زانستی فیقهی ئیسلامی و ئوسوڵی فیقهدا دوو جۆر زاراوە بەکاردێن کە بریتین لە (فرض العین – فرض الکفایة) فەرزی عەین ئەو کارەیە کە پەروەردگار لەسەر ئەو کەسانەی فەرز کردووە کە ژیرو پێگەیشتوون و نابێ کەسێکی تر بۆیان ئەنجام بدا وەك (نوێژ و زەکات) . بەڵام فەرزی کیفایە بریتییە لەو کارەی کە پەروەردگار فەرزی کردووە لەسەر کۆی ژیرو پێگەیشتووەکان ، کە ئەگەر کۆمەڵێك بەو کارە هەستن لە کۆڵ ئەوانی تر دەکەوێت وەك (نوێژی مردوو ، وەڵام دانەوەی سەلام) بۆ ئەم مەبەستە بڕوانە : عبدالوهاب خلاف ، علم أصول الفقه ، الطبعة الثالثة ، القاهرة ، ١٩٤٧ ، ص ١١٧ .

(٦) بۆ هەمان مەبەست خوالێخۆشبوو (شێخ بابە ڕەسوڵی کوڕی شێخ ئەحمەدی کوڕی شێخ عەبدولسەمەدی بێدەنی ، ١٣٠٣ - ١٣٦٣) کە لە سەیدەکانی بەرزنجەیە لە شیعرێکدا وتویەتی :

سیلسیلەی کاکۆڵی ئاڵۆزاوی مەحبووبەی وەتەن

وا بزانە زوو بە زوو وا عاشقیٚ زنجیر ئەکا

خزمەتی خاکی وەتەن فەرزێکی عەینە بۆ هەموو

داخڵی ئەم حوکمەیە کیٚ فەرقی جوان و پیر ئەکا

بڕوانە : مەلا عەبدولکەریمی مودەریس ، بادی مەردان ، بەرگی دووەم ، ١٩٨٤ ، ل ٥٩٤

(٧) مەلا عەزیزی موفتی کوڕی حاجی مەلا محەمەد ئەمین ی کوڕی حاجی مەلا ئەحمەدی موفتییە و ناسراوە بە (چاومار) ، ساڵی ١٢٨٨ ی کۆچی لە شاری سلێمانی لە دایکبووە ، بڕوانامەی زانستی لە (عەبدولقادری مودەریس) وەرگرتووە ، لە ڕۆژی٣ ی مانگی (شەوال) ی ساڵی ١٣٦٦ ماڵئاوایی کردووە و لە گردی سەیوان بە خاك سپێردراوە ، خوالێخۆشبوو خوێندەوارێکی بە دیمەن و زانایەکی ناسراوی ڕۆژگاری خۆی بوو .

(٨) شێخ بابا عەلی کوڕی شێخ عەبدوڵلای کوڕی شێخ عەلی مەلایە ، ساڵی ١٢٧٥ ی کۆچی لە ئاوایی تەکیە لە دایکبووە ، ساڵی ١٣٥٩ ی کۆچی ماڵئاوایی کردووە و لە گردی سەیوان و نزیك ئارامگای شێخ مەعروفی نۆدیٚ بە خاك سپێردراوە .

(٩) ئەم شیعرە بۆ مستەفا پاشای یامولکی نوسراوە.

تاقی کیسرا

چی بەسەر هات تاقی کیسرا [١] هەیبەتی سوڵتان ڕەشاد [٢]
حوکمی هارونە ڕەشید [٣] و تەخت و بەختی کـــەیقوباد [٤]
چەند هەزار ئینسانی ناسك جوملە بوونە خـــاك و خۆڵ
کـــورەیی ئەرزە ســــەراسەر پڕ لــــە ئێسقـانی عیبـاد
نەسرەت و مـــاڵی جیهانیش بێ بەقــــایە ئـەی ڕەفیـق
عاقیبەت دنیا نەمــــانە قەد نەکــــەی فیتنەو فەســاد
فرسەتــە عومــری عـــەزیزت بێ ســـەعی زایع مـەکـە
تەرکی ئەربــــابی سەفاکــەو ڕێی فەلاکــەت مەگرە یاد [٥]

پەراوێزەکان :

(١) کیسرا یا خەسرەو ئەنەوشیروان : یەکێك بوو لە ناودارترین پادشاکانی بنەماڵەی ساسانی کە لە نێوان سالآنی ٥٣١- ٥٧٩ حوکمی ئێرانی کردووە ، ئەم پاشایە لەسەرچاوە عەرەبییەکاندا بە نەوشیروانی دادپەروەر دەناسرێت و ئەو قۆناغەی فەرمانڕەوایی کردووە بە قۆناغێکی گرنگ و پڕ بایەخ لە ئێراندا دادەنرێت ، نەوشیروان جگە لەوەی کە لە سەرەتای هاتنە سەر کارییەوە مەزدەك و لایەنگرانی تەفروتونا کرد ، برەوی بە ئایینی زەردەشتی دایەوە ، چەندین کاری گرنگی چاکسازی لە بواری ئابووری و سەربازی و بەڕێوەبەرایەتی ئەنجام دا و دەوڵەتی گەیاندە ئاستێکی بەهێز ، لەگەڵ بێزەنتییەکانیشدا چووە شەڕەوە و ناوچەی ئەنتاکیاو لاذقییە ی لێسەندن و ساڵی ٥٥٥ پەیمانێکی ئاشتی لەگەڵیاندا بەست ، لەساڵی ٥٧٠ دا یەمەنی داگیر کرد (واتا ئەو ساڵەی کە پەیامبەری ئایینی پیرۆزی ئیسلامی محەمەد د .خ تێیدا لە دایکبووە) .

(٢) سوڵتان ڕەشاد : مەبەست لە محەمەدی پێنجەمەو یەکێك بووە لە سوڵتانەکانی دوا ڕۆژی حوکمی عوسمانی و لە ماوەی سالآنی ١٩٠٩ تا ١٩١٨ حوکمی کردووە .

(٣) هارون ئەلڕەشید : ١٧٠ – ١٩٣ کۆچی (٧٨٦- ٨٠٨ ز) .

پێنجەمین خەلیفەی دەوڵەتی عەباسییە و ماوەی حوکمکردنی بە قۆناغێکی گرنگی مێژووی دەوڵەتی خەلافەت دەژمێررێت ، بایەخێکی زۆری بە رێکخستنی دەوڵەت و قایمکردنی سنوورەکان داوە ، هەوڵیداوە کاروباری خەڵکی ڕێکبخات و دەسەڵاتی دەوڵەت بەسەر هەرێمەکاندا توندو تۆڵ بکات . قۆناغی حوکمی هارون ئەلڕەشید لە ڕووی

خۆشگوزەرانی و برەو پێدانی ئەدەب و مۆسیقا و گۆرانی بە قۆناغی زێڕینی دەوڵەتی خەلافەت دەژمێررێت .

(٤) قوباد : عەرەبی کراوی (کوباد) ە کە دامەزرێنەری بنەماڵەی کەیانییە لە ئێراندا . هەروەها دوو پادشای بنەماڵەی ساسانییەکان ئەم ناوەیان هەڵگرتووە ، کە یەکەمیان باوکی (کیسری ئەنەوشیروان) ە و لەسەردەمی ئەودا ئایینی (مەزدەکی) لە ئێراندا بڵاوبووەوە .

(٥) ئەم شیعرە بە هەڵە لە چاپی دووەم و سێیەمی دیوانی (بێکەس) دا بڵاوکراوەتەوە و بەبێ ورد بوونەوە بە بەرهەمی ناوبراو دانراوە ، جگە لەمەیش بە دروستی بڵاونەکراوەتەوە و ڕستێك هەڵەی زەقی تێکەوتووە .

گریان و خۆشی

زەمزەمەیە گـریانە لە نێو مەجلیسی عەشقا
ســـاقی خەبەری داوە کە یار نـــایەتە یاری
قەد نایە ئەو دولبەرە بە فەریـــادی مـن و تۆ
سەد بارە کەبابی دلـّەکەم بیکـــەمە دیـــاری
دوو جێگەیی خوێنینە بەسەر سەفحەیی ڕووما
گولّ گولّ بووە دامێن و کەنارم وەرە دیـــاری
ئەو خـــالّە زوخالّێکە لـــە نێو بۆتـــەیی دلّما
ڕۆحم ئەکولّێنیّ بە نەفەس کوورەیی نـــاری
ئەی مورغی ستەمدیدە ئەسیری لە قــەفەسدا
بۆ خۆت و وەتەن بگری کە سەمخوردەیی ماری
دەست ناکەویّ تریـــاکی من و تۆ لـــە عیراقا
باشە کوە بەرین بە لیقـــای حــەزرەتی بـــاری
قوڕ بپێوە دادڕە یەخەت بۆ خۆت بە کەساسی
ئەی کوردی هەژار ئێستەکە بیّ یارو دیـــاری

١٩٣٠

فەرهادی کورد

فەرهادی قەومی کوردم و فـەریادی کورد ئەکـــەم
دوژمن بە کوتەکی کاوە وەکوو شووشە ورد ئەکەم
بۆ بێستـوونی مـانیعی ئـامـالـی کـوردەکـان
وەك کۆهکـەن بەعەزمی مـــەتین دەستوبرد ئەکەم [1]
یا کـــەشتی کـورد ئەبەمە ســاحیلی نـەجـات
یـا ڕۆحی خۆم و ئـــالی پەیەمبــەر بە پرد ئەکەم
مەحموودی فیکرەتم ئەخەمە دووی ئــەیازی کورد
یا کەسبی وەسڵی میللییەت و نەیلی کورد ئەکەم
من کـــوردم و بەکــوردی ئـــەڵێــم و بــرایەوە
زیللەت نەمـا ســەعادەتی کــوردان گـــــەڕایەوە

(١) کۆهکەن : شاخ هەڵکەن ، کە ئەمە لەقەبی فەرهادی عاشقی شیرینە .

پێنج خشتەکی شێخ سەلام [1]
لەسەر شیعرێکی شێخ مەحموود

شێت نەبووم بۆچ ئارەزووی سەیری جەبەل لوبنان ئەکەم
دایما ســـــەیرو سەفای باخـــــاتی هـــــەورامان ئەکەم
کوردم و هــەر حـەز بە ئیستیقــلالی کـــوردستان ئەکەم
وەحشـــــەت و نەفرەت لە چارەی عـــارەبی پێپان ئەکەم
من تەمەننـــــــــای سەربەخۆیی میللەتی خۆمان ئەکەم

قـــەت بە ویسکی و بیرەیی ناگـۆڕمەوانـــیٚ شیر و دۆ
بەرخ و کارژۆڵـــەم هەیە ، چیمە لە تووله و کـــەلبی تۆ
زەحمەتـــە یەك نـــاکـــەوین واز بێنە لێــم توخوا بڕۆ
تۆ بـــە بیٚ دەرپـــیٚ ئەژیـــت و فیتە فیتی قنگتـــە تۆ
من لەسەر دەرپێشەوە یـــا بەدەمەو قۆپـــان ئەکەم

نامەویٚ داری موغەیلان ، پڕ لە چقڵ و دڕك و خـــار
چەشنی توبای جەننەتە ، سەروچنـــاری کـــۆهسار
لۆرك و مـــاســـت و فرۆ و ڕۆن و پـــەنیرم بیٚ ژمـــار
شیری وشتر بۆ ئەخۆم ، چیمە لە گۆشتی سووسەمار
شیری مەڕ بیٚ خـــواردنم ، دابەستە بۆ زستان ئەکەم

وا مەزانـــە عـــاجزم ، عەزمێكی مـــەردانـــەم هەیە
من ڕەوشـتی بـــاش و كرداریێكی پیـــــاوانەم هەیە
موستەریحم ، خـــاترێكی شۆخ و شـــاهانەم هەیە
ڕانكوچۆغـــەی لای ڕەواندوز پەستـــەكی بانەم هەیە
بۆ كلاشی تیرە قـــــایم ڕوو لە هـــەورامان ئەكـــەم

ڕوپیە و پـــارەی جیهان بۆ تۆ بێ سەرجەم نامەوێ
خێری دنیام پێ بدەی ، تۆ ببیە حاتەم نـــامـــەوێ
نوقڵ و ڕاحەت ، بستە ناخۆم ، زۆرە یا كەم نامەوێ
من ڕوتابم بۆ چییە ، خـورما جەهەننەم نـــامەوێ
مێوژە خۆڵاوو گـەزۆو باسوق لەبـــەر میوان ئەكەم

هەروەكوو مەنصور ئەگەر حاكم بدا ئەستۆم لە دار
چۆن لە حەق من واز ئەهێنم ، یا ئەكەم تەركی دیار
یابە وا چـاكـە لە داخـانـا بكـــەی تۆ ئینتیـــحار
من لە جێی عاگاڵی ئەسڵت ، یا سدارەی موستەعار
تەبلەیی كوركی لەطیفی كـــەڵهوڕ و ئـــەیوان ئەكەم

من بەدڵ نەفرەت لە ئیشی پووچ و بێ مەعنـــا ئەکەم
شێت نەبووم خۆم بۆ دوچاری شیدەتی گەرما ئەکەم
بەفری کوێستانم هەیە ، بۆیە لە تۆ حاشـــــا ئەکەم
تف لە چۆڵ و بادییە و دەشت و لم و سەحرا ئەکەم
ئارەزوی شاخ و چیـــا و هەردەیی بـــەرزان ئەکەم

وەختی ئێمەیش دێ ، ئەم دنیایـــــە ئیشی دەورەیە
چەشنی ئێوە ئیحتیاجمان نەك بە حەرب و سەورەیە
تۆ لە کوردستان ئەگەر حاڵی نەبووی بەم تـــــەورەیە
ئەم کـــــەژو کێو و چیایە شیرکـــەتێکی گـــەورەیە
سەعلەب و مازوو کەتیرە ، سیچکە وو قەزوان ئەکەم

شاخ و داخـــی ئێمە گشـــتی بەرزە ، بەردەزەردەیە
نەك وەکوو سەحرای عەرەب ئاچوغ و وابێ پەردەیە
میللەتیشمـــــان جـــەنگی و شەڕار و حەربی کردەیە
نیشتمانی کوردەواری شـــــاخ و داخ و هـــــەردەیە
پێپەتی کەر بوی ئەڵێی تەسخیری کوردستان ئەکەم (٢)

پەراوێزەکان :

(١) شێخ سەلام کوڕی شێخ ئەحمەدی کوڕی شێخ عەبدولکەریمی کوڕی شێخ محەمەدە ، لە ساڵی ١٨٩٢ ی زایینی لە ئاوایی (عازەبان) ی سەر بە ناوچەی (وارماوا) لە دایکبووە ، شاعیرێکی دیارو نیشتمانپەروەرێکی سەنگین بووە ، مێژووی ژیانی بریتی بووە لە زنجیرەیەك ڕاونان و ئاوارەیی و کوێرەوەری ، لە شۆڕشەکانی شێخ مەحموودی بەرزنجیدا بەشدارییەکی کارای هەبووە ، بەشێك لە شیعرەکانی لە ساڵی ١٩٥٨ دا و لەسەر ئەرکی خوالێخۆشبوو (ڕەوف مەعروف) ی خاوەن کتێبخانەی گەلاوێژ ی سلیمانییەوە چاپکراوەو (مارف خەزنەدار) پێشەکییەکی بە نرخی بۆ نووسیوە ، شێخ سەلام لەم دیوانەیدا بە درێژی مێژووی ژیانی خۆی نووسیوەتەوە ، چوارینەکانی (خەیام) و (حسێن قودسی نەخەعی) لە فارسییەوە کردووە بە کوردی و چاپکراون ، لە ڕۆژی ١٩٥٩/٣/٣ دا لە ئاوایی (دوڵان) ی کۆچی دوایی کردووە و لە گردی سەیوان بە خاك سپێردراوە .

(٢) ئەم شیعرە تا ئێستا بڵاونەکراوەتەوە ، دەقی تەواوی لە کەشکۆڵێکی کاك نەوشیروان مستەفا دا بڵاوکراوەتەوە کە لە کۆتایی ساڵی ١٩٦٠ دا تەواوی کردووە ، بڕوانە : ل ٧٥ – ٧٨ ، لە لایەکی ترەوە لە کاتێکدا کە ساڵی ١٩٨٥ بەشی یەکەمی (کەشکۆڵی گیو) بڵاوکرایەوە ، لە لاپەڕەکانی (٤٩ – ٥٠)دا شێخ مەحموود وەك شاعیرێك نیشان دراوەو چەند دێرێك لە شیعرەکانی خراونەتە بەرچاو هەر لەو لاپەڕانەدا وتراوە کە (پارچە شیعرێکی شێخ مەحموود شێخ سەلام

کردوویەتی بە پێنج خشتەکی و لەگەڵ بەرهەمی ئەودا بڵاوی دەکەمەوە ، هەروەها صدقی کاکە حەمەی قازی بۆکانی پارچە شیعرێکی نێوبراوی کردووەتە پێنج خشتەکی و لەگەڵ شیعرەکانی صدقی دا دەبێت) . هەر لەو ساڵەدا بۆ ئەم مەبەستە (مامۆستا حەسەن جاف) م ڕاسپارد کە لە لای دکتۆر کوردستان موکریانی هەوڵ بدات تا ئەو دوو شیعرەم دەست بکەوێت پاش ماوەیەکی زۆر مامۆستا حەسەن جاف پێنج خشتەکییەکەی شێخ سەلامی بۆ هێنام و وتی کە دکتۆر کوردستان موکریانی دەڵێ شیعرەکەی ترم بۆ نادۆزرێتەوە دواتر هەردوو دەقەکەم بەراورد کرد و جیاوازییەکی ئەوتۆیان نەبوو ، بۆیە ئەم دەقەی لێرەدا بڵاو دەکرێتەوە لە هەردوو دەقەکەی نەوشیروان مستەفاو نوسخەکەی کوردستان موکریانییەوە ئامادە کراوە .

(چواین) یێکی شێخی نەمرو

پێنج خشتەکییەکی مەلا ئەسعەدی مەحوی [1]

لوتف و کەرەم و قەهری دەم و دەس نەفەسێکە
هەر ساتە بە ڕەنگێك و لەسەر تەبعی کـەسێکە
تەخریبی گوڵی یاســـەمەن و باغی مەحەببەت
کــرداری لەسەر کـــەیف و هەوایی تەرەسێکە

" پێنج خشتەکییەکە "[2]

دنیا بە مەسەل فاحیشە وو خـــەرمە گەسێکە
بێ عەهدو وەفا ، دون ودەنی ، وەك جەرەسێکە
گەه یاری کەرو گــــەه لەملی ئەبلـــە رەسێکە
لوتف و کـەرەم و قەهری دەم و دەس نەفەسێکە
هەر ســـاتە بە رەنگێك و لەسەر تەبعی کەسێکە

بـــــاوەڕ مەکـــە کە ببێ ســـــاغی مەحەببەت
هەروا بە درۆ ئەیخەنە دەرها داخـی مەحەببەت
پیشەی حەسەنە زاڵمەکـــەی زاغی مەحەببەت
تەخریبی گـــوڵی یاسەمەن و باغی مەحەببەت
کــرداری لەســـەر کـــەیف و هەوایی تەرەسێکە

پەراوێزەکان :

(١) مەلا ئەسعەد کوڕی مەلا خالیدی کوڕی مەلا محەمەدی مەحوی شاعیرە ، ساڵی ١٨٩٨ لە سلێمانی لە دایکبووە ، ڕۆژی ٢٥ ی نیسانی ١٩٧٦ کۆچی دوایی کردووە و لە گۆڕستانی سەیوان بە خاك سپێردراوە .

(٢) بەشێك لە دیوانی مەلا ئەسعەدی مەحوی ، بەشی یەکەم ، چاپی ١٩٧٠ ، ل ٩٨ .

بۆ حوزنی [١]

کـــەیلی غەمە دایم دڵـــەکـەم حوزنی درۆیە
زوو دەرپـــەڕە ئەو داوە لەبـــەر خاتری تۆیە
دارو دەوەن و پووشی ڕەوانـدز بە قەڵەم کەی
خاکی وەتەنـم شـــــاهیدە ئیخلاسی درۆیە
ئەم نامەیی دڵشـــادە لەســەر دیدە بە برژانگ
نووسینی بە شارەت بیٚ، سبەینێی من و تۆیە
با قوڕ بەسەراکات و ڕەقیب داکـــی هەمیشە
بەر بێتە بەری پیسی نـەجیسی بە چـــەقۆیە
[٢]
....
خاکت بەسەر ئەو هێرشە بۆ سەر کنـــی تۆیە
تەك مەگرە بە پەروازی، بە جووتی وەرە لای من
هەر ئانێکی کەڵ و چاوەنواری کـەل و کۆیە[٣]

پەراوێزەکان :

(١) حـوزنی نـاوی حـسێن کـوڕی سـەید عەبدولـەتیفی کـوڕی شـێخ ئیسماعیلی شێخ لەتیفی خەزابیە ، سالّی ١٨٩٠ لە شاری مەهاباد لە دایکبووە ، ڕۆژی ١٩٤٧/٩/٢٠ لە شاری بەغداد کۆچی دوایی کردووە حـوزنی نووسـەرو مێژوونووسێکی دیاری کـوردە ، خـاوەنی لیـستێك کتێبـی ئـەدەبی و کۆمەلاّیـەتی و مێژووییـە ، سەرنووسـەر و بەڕێوەبەری گۆڤاری زاری کرمانجی و ڕونـاکی و بەڕێوەبەری گۆڤاری دەنگـی گێتـی تـازە بـووە و ماوەیـەکیش لەگـەلّ پیرەمێـردا ڕۆژنامـەی (ژیان) یان بەڕیوەبردووە .

(٢) ئەم دێڕە لە گۆڤاری هەتاودا بلاّونەکراوەتەوە و خالّی بۆ دانراوە ,

(٣) خوالێخۆشبوو (گیوی موکریانی) سەبارەت بەم شیعرە دەلّێ (شێخ مەحموودی زەعیم ئەم شیعرەی لـە سالّی ١٩٤٠ دا لـە بەغدادەوە بۆ سـەید حـوزنی بـرام ناردووە کـە لـە ڕەواندوز بـووە ، لـە کاتێکـدا هەسـتی بـەوە کردبـوو کـە ئـامیر رەتـلّ – فایـەق کاکـە ئـەمین – بـە نـاوی مەنیقـەی موحەڕەمەوە دەیویست کاکم بخاتە گێژاوی گێچەلّەوە) بۆ ئەم زانیارییە بڕوانە : گۆڤاری هەتاو ، ژ ٢ ، ٢٠ ی مایسی ١٩٥٤ .

بۆ دۆستێك [1]

عــەزیزم من نە (جانی) م و نە (زانی)

بــە دەردی دەهــر گـــیرۆدەم بــزانی

لە فەحوایی حــەدیسی (الفتنة) نیم [2]

نەكــەی هەرگیـــز وەكوو خۆتم بزانی

لە ئـاوێنە تەماشای خـۆت كە شێخم

هەموو كــرداری خـــۆتی تیا ئەزانی

لە دایك و باوكەوە من كاك ئەحمەدیم

لە جوملەی قـــاتلی جــەددم نەزانی

پەراوێزەكان :

(١) بە تەواوی بۆم ساغ نەبووەوە كە ئەو دۆستەی كێیە .

(٢) ئیشارەتە بۆ فەرمودەی پێغەمبەر (الفتنة نائمة لعن الله من أيقظها)

بۆ عەبدوڵڵا عادیل [1]

عـــــادیل بە عـــەدالەت لە سپی لادە بەشیـــکە
بـــاسوور نەبیٚ ئەمجارە لە نێو تـــاســـی رەشێکە
چاو مەستە لە شەو ، هەستە لەسەر کایەن و ئاخوڕ
چاك لێخوڕە ، زوو تێخوڕە خومخـــانەی رەشیکە
بێقووەتی ئێستێکـــە ئـــەزانم وەکوو گـــــای پیر
نـــاتوانـــی لەســـەر کلـــکی، ئەگەر مەردی کشیکە [2]

پەراوێزەکان :

(١) شێخ مەحموود ئەم شیعرەی بۆ یەکێك لە دۆستە نزیکەکانی ناردووە لە ڕووی خۆشەویستییەوە بەم جۆرە بەسەری کردووەتەوە ، (سەید عەبدوڵڵا ناسراوە بە عەبدوڵڵا عادیل و کوڕی شێخ عەبدوڵقادرە فەندی کوڕی شێخ عەبدولسەلامە فەندی قازییە ، ڕێبەری ناحییەی ئەو کاتەی – حەریر و باتاس – بووە ، یەکێك بووە لە ئەفسەرە شۆڕشگێڕەکانی شێخی نەمر و تا ڕێککەوتنەکەی ساڵی ١٩٢٧ لەگەڵیدا بووە ، دواتر لە باشووری عێراق و لە ئاواییە گەورەکانی کوردستان دامەزراوە ، عەبدوڵڵا عادیل برای مەلیحە نەرهەت و حەسەن فەللاح و سەعدوڵڵا دەربەدەری شاعیرە .

خانەوادەی عەبدوڵڵا عادیل لە سلێمانیدا بە خوێندەواری و زانست پەروەری ناسراون ، ئێستەیش مزگەوتی شێخ سەلامی باپیری ئاوەدانە بەڵام بێنازە و فێرگەکەی کوێربووەتەوە . بۆ ئەم زانیارییانە بڕوانە : کەمال ڕەوف محەمەد ، دەستەوارە یە نان بۆ مێژوو ، سلێمانی ٢٠٠٤ ل ٨٠-٨٦ .

(٢) ئەم شیعرە بۆ یەکەمجار لە لایەن گیوموکریانییەوە بڵاوکراوەتەوە ، بڕوانە : کەشکۆڵی گیو ، بەرگی یەکەم ، ئامادەکردنی کوردستان موکریانی ، هەولێر ، ١٩٨٥ ل ٥٠ .

چوارین و کورته شیعر

یەکەم

دیسان بەهارە ، ئۆردوی جەننەت گەڕایەوە [1]
دەستی جەفـــای فەلاکەتی زستان کشایەوە
شەونم لەسەر ڕوویی شەهلا و ڕوویی گولچ ([2])
بولبول بەگریە ، خونچە بە خەندە گەشایەوە

١٩٢٥

(١) ئۆردوو : وشەیەکی تورکی مەغۆلییە و بە مانای لەشکر دێت ، بەڵام لەم شیعرەدا مەبەست زۆری گوڵ و جوانی سەوزە گیای بەهارە .

(٢) شەهلا : ژنی چاو ڕەشی مەیلە و شین ، جوان .

دووەم

ڕۆژی دەعـــوا تیغی ئەبرۆی عالەمێکـی ســەربڕی
من لەبەر بەختی بەدم بۆ ڕەنجـــی دنیـــا مامەوە
هەر کەسی مەحموود حەبس کا ئاخری هەر بەر ئەبێ
من لە ناو زیندانی عەشقا شێت و شەیدا مـــامەوە

سێیەم

گریـــانە دیدەکـــــەم و بریـــانە سینەکەم
بۆ کوێ چوو قیبلەکـەم و کـــــوانی دیدەکەم
لۆمەم ئەکەن رەفیق و برا ، قوڕ بەسەر دیدەکەم
تا مردنم بە عەهدی خـــــودا بۆ تۆ شین ئەکەم

١٩٥٥

چوارەم

غوبـــارو تۆزی میحنەتـــی دنیای هەلاکەتم
کەوتووەتە سەر دوو دیدەو شەئنی نەدامەتم
پەنجەی ئەجەل بە یەخـەمەوە بەند بووە ئەڵێ
هەستە دوعا بخوازە بڵێ روو لە قیــــامەتم

پێنجەم

شێواوە جیهان خــەڵکی گـرفتاری بەڵایــە
هێند سپڵە بووە سەیری برا گورگـی برایــە
ئەشراری میللەل ئـــەمڕۆ لە نـــاومانـــا ...
هەر بەد گوهەرن ، دەستە بە دەستە و زرایە
پێخـــاوسی لارانن ئەمڕۆکـــە و کـــلایـــە

١٩٥٢

شەشەم

ئەمن ئێستا لەگــەڵ حـــۆران لە سوکـــانی سەماواتم
جەحیمە دڵ لە دووری ئاسکەکەی کانی ئاسکان ماتم
بە قەولی ئەو سەگی گوربە سیفەت ئەسڵەن مەکە باوەر
بڵێ مەحـــموود نەمـــاوە ، وا بزانــــــە دائیمـــەن لاتم [(١)]

(١) ئـــــەم چـــــوارینەی شـــێخی نـــــەمر لەگـــــەڵ نامەیـــــەکی تایبەتیـــــدا نێـــــردراوە بـــۆ خوالێخۆشـــبوو ســـــەید برایمـــــی حەفیـــــد و نامـــــەو شـــیعرەکەیش بـــــە دەســـــتخەتی شـــێخ مـــــەحموود مـــــاوەو لەبەردەســـــتدایەو نموونەکەیـــــشی لــــــە کۆتایی ئەم کتێبەدا بڵاوکراوەتەوە .

بۆ خەسرەو خانی دەرەویانە [1]

لوتفی شیرینی نەبوو خەسرەو لەگەڵ فەرهادی کورد
بۆیە کەوتە دامی شێرو تامی شیرینی نەکرد

(١) ئەم شیعرە یەکێکە لە بەیتە بالآکانی شێخ و لە ڕاستیدا دوو مانای هەیە ، یەکێکیان دوور ، ئەوی تریان نزیك ، دوورەکە پەنجە ڕاکێشانە بۆ داستانی بەناوبانگی (شیرین و خوسرەو) ی (خانای قوبادی) . خانی دەڵێ : خەسرەو حەزی لە شیرین بوو ، بەلاّم بەو هۆیەی کە باوکی ژنەکەی پاشایەکی گەورە بوو ، لە سەندنەوەی ولاّتەکەیدا لە دەست (بارامی گوڕ) یارمەتی دابوو ، دواتر کچی خۆیشی دابوویە نەیدەوێرا شیرین بخوازێت و نەشی دەویست بیداتەکەس ، فەرهادی کوردی سەنگتاش عاشقی شیرین بوو , داخوازی شیرینی لە خەسرەو کرد ، خەسرەو نەیویست یەکسەر دەست بە ڕوویەوە بنێ و لە دڵی خۆیدا وتی داواکارییەکی لێدەکەم کە نەتوانێ جێبەجێی بکات ، پەلپی کوناو دەرکردنی چیای (بێستونی) ی لێگرت ، کە ئەگەر ئەو کارە بکات شیرینی دەداتێ ، ئەوەبوو هێزو گوڕی عەشق (بێستون) ی بە سەنگتاشی بە فەرهاد کون کرد ، (خوسرەو)یش بەهۆی پیرێژنێکی سەر ئاسنینەوە (

فـــەرهاد) ی دا بـــە کوشـــت ، لـــە لایـــەکی تـــرەوە (شـــێرۆ) ی کـــوڕی (خەســـرەو) حـــەزی لـــە (شـــیرین) کـــردو لـــەو پێنـــاوەدا داوی بـــۆ بـــاوکی نایـــەوە و بـــە کوشـــتیدا ، مانـــا نزیکەکەیـــشی ئەوەیـــە کـــە ســـەرداری کـــورد شـــێخی نـــەمر ئامۆژگـــاری (خەســـرەو خـــانی دەرەویانـــە) ی هـــەورامانی کردبـــوو کـــە پێکـــەوە یارمـــەتی یـــەکتر بـــدەن لـــە شـــەڕی ناحـــەزان دا ، بـــەڵام جـــەنابی (خەســـرەو خـــان) ئـــەم ئامۆژگارییـــەی لـــە گـــوێ نـــەگرت و دواتـــر لـــە لایـــەن دەســـەڵاتدارانی ئێرانـــەوە گـــیرا . بـــۆ ئـــەم مانـــا نزیکـــە شـــێخ مـــەحموود مەبەســـتی لـــە (فـــەرهادی کـــورد) خۆیـــەتی ، چـــونکە لـــە هەنـــدێ شـــیعرو نامـــەی تایبەتیـــدا ئـــەم فـــەرهادی کـــوردەی زۆر بـــەکارهێناوە . (بـــۆ ئـــەم زانیارییانـــە بڕوانـــە : فەرەیـــدون عـــەلی ئـــەمین ، ڕۆژنامـــەی هاوکـــاری ژ ١١٩٧ ی ڕۆژی ١٩٩٠/٧/٢٦

بۆ ئیسماعیل حەققی شاوەیس[1]

به یـــادگــار ئەینێرم بۆ شاوەیسی رەفیقم [2]
له دیـــدارمـــا ببینێ بۆ میللییەت شەفیقم

(١) دوای شـــــەڕی – ئاوباریـــــك – ی ســـــاڵی ١٩٣١ و دوور خـــستنەوەی شـــێخی نـــەمر بـــۆ باشـــووری عێـــراق ، لـــە ١٢ ی تـــشرینی دووەمـــی ســـاڵی ١٩٣٣ دا لەشـــاری بەغـــداد جـــێگیر دەبـــێ ، پـــاش ماوەیـــەك وێنەیـــەكی تایبـــەتی خـــۆی بـــە دیـــاری بـــۆ مامۆســـــتای خـــەباتكار و مێـــژوونووس خوالێخۆشـــبوو ئیـــسماعیل حـــەققی شـــاوەیس دەنێـــرێ و لـــە پـــشتی وێنەكەیـــەوە ئـــەم دێـــڕە شـــیعرە دەنوســـێ و ئیمـــزا فـــەرهادی كـــوردی لێـــدەدا كـــە زۆر جـــار ئـــەم نـــاوەی بـــۆ خـــۆی بەكارهێناوە .

(٢) خـــەباتكارو نووســـەری بـــە دیمـــەن خوالێخۆشـــبوو (ئیـــسماعیل حـــەققی شـــاوەیس) نـــاوی تـــەواوی (ئیـــسماعیل عـــەلی رەســـوول ئەحمـــەد) ە ، ســـاڵی ١٨٩٤ لـــە شـــاری مووســـڵ لـــە دایكبـــووە ، لـــە ســـەرەتای لاویـــدا بەشـــداری جـــەنگی (بـــەڵقان) ی كـــردووە و لـــە ڕۆژگـــاری دەســـەڵاتی توركەكانیـــشدا بەشـــی خـــۆی ســـزاو تـــاڵاوی نۆشـــیوە ، لـــە جـــەنگی یەكـــەمی جیهانیـــدا بـــە چـــاوی خـــۆی شكـــستی عوسمانییـــەكانی بینیـــوە ، دواتـــریش بـــە هـــاتن و دەســـەڵاتی

ئینگلیزەکـــان دڵـــی نەکراوەتـــەوەو بووەتـــە بەرهەڵـــستارێکی ئاشکرای خاوەن هەڵوێست .

نۆبـــەرەی نوســـینی دەگەڕێتـــەوە بـــۆ گۆڤـــاری (ڕۆژی کـــورد) ی ئەســـتەمولْ ، لـــە ســـەردەمی ڕەشـــبەگیریەکەی جـــەنگی یەکـــەمی جیهانی‌ـــدا بـــە زمـــانی تـــورکی و بـــە ڕۆحێکـــی ئیـــسلامی بەشـــداری نووســـینی لـــە ڕۆژنامـــەی (الـــزوراء) دا کـــردووە ، دواتـــریش هـــەردوو گۆڤـــاری (دیـــاری کوردســـتان) و (هـــاوار) ی بەســـەر کردووەتـــەوە و بەرهـــەمی بـــۆ نـــاردون ، لـــە بـــواری چـــاپەمەنی و دانـــانی کتێبیـــشدا ســـالآنی ١٩٣٣ – ١٩٣٨ دوو کتێبـــی ســـەبارەت بـــە پەنـــدی پێـــشینیان بـــە چـــاپ گەیانـــدووە ، ســـەرتۆپی نووســـینەکانی مامۆســـتا (شـــاوەیس) ئـــەو زنجـــیرە باســـەیە کـــە ســـالآنی ٩٦٠ -٩٦١ بـــەڕوودوا لـــە گۆڤـــاری (ڕۆژی نـــوێ) دا ســـەبارەت بـــە مێـــژووی کـــوردو ئەڵقـــە ون و نەبیـــستراوەکانی بلاّوی‌کردوونەتـــەوە و بوونەتـــە سەرچـــاوەیەکی خـــاوێن و متمانـــە پێکـــراو بـــۆ نووســـینەوەی مێژووی هاوچەرخی کورد .

بۆ وسوو ئاغا [1]

یوسفم تۆیت لەتیفە ، زۆر سەلامت لێ ئەکەم [2]
بۆ ئیسعادی نوری چاوم ، هەردوو چاوت ماچ ئەکەم

(١) دوای شەڕی ئاوباریك و كۆتایی شۆڕشەكانی شێخی نەمر و ڕەوانەكردنی شێخ و هەندێ لە دڵسۆزەكانی بۆ شارەكانی باشووری عێراق ، مستەفا ئاغای عەبدوڵڵا ئاغا ١٨٩٠ – ١٩٥٤ كە یەكێك بووە لە هەرە دڵسۆزەكانی شێخ و لەگەڵیدا بووە ، ڕۆژی ١٩٣١/١٢/٢٢ نامەیەكی بە سۆز بۆ (وسوو ئاغا) ی برا گەورەی دەنێرێت و لە كۆتایی نامەكەدا شێخی نەمر دەیەوێ لەو نامەیەدا بەشدار بێت و ئەم دێڕە شیعرە بە خەتی خۆی دەنووسێت و سۆزو خۆشەویستی خۆی بۆ وسوو ئاغا دەردەبڕێت .

(٢) یوسف مەبەست (وسوو ئاغایە) و كوڕی عەبدوڵڵا ئاغای كوڕی محەمەد مەولوودە ، ساڵی ١٨٨٥ لە شاری سلێمانی لە دایكبووە ، لە مانگی (٩) ی ساڵی ١٩٥٧ كۆچی دوایی كردووە ، خوالێخۆشبوو لەگەڵ (مستەفا ئاغا) ی برایدا ڕێزیان لەبەرچاو بووە ، شاعیری بزوتنەوەی نەتەوایەتی كورد حەمدی (ئەحمەد بەگی ساحیبقڕان) لە (ترجیع بەند) یكیدا سەبارەت بە ئیدارەی ئەو ڕۆژگارە بەڕێزەوە ناوی وسوو ئاغا دەبات و دەڵێ :

موحتەرەم مەئمووری تەشریفاتی دەوڵەت بوو وسوو

بۆ ئەمەیش بڕوانە : دیوانی حەمدی ، چاپی یەكەم ، چاپخانەی ئەسعەد ، بەغداد ، ١٩٥٧ ، ل ٨٧ .

بۆ شێخ عەبدولکەریمی قادر کەرەم [1]

دەسی ئیقبـــاڵ نەکەوتە شان و باڵم
نەگەر یا صـاحب ئینصاف بە حاڵم [2]

(١) خوالێخۆشـــبوو شـــێخ عەبدولکـــەریم کـــوڕی شـــێخ حـــسێنی کـــوڕی شـــێخ عەبدولکـــەریمی قازانقایەیـــە و بـــرازای شـــێخ حەســـەنی قەرەچـــێوارە و لـــە شـــێخە ناودارەکـــانی بەرزنجەیـــە ، شـــێخ عەبدولکـــەریم هەڵکـــەوتوی ڕۆژگـــاری خـــۆی بـــوو ، یـــەکێك بـــوو لـــە خـــزم و نزیکـــەکانی شـــێخ مـــەحموودی بـــەرزنجی ، لـــە ئەدەبیاتـــــدا شـــــارەزابوو ، دیـــــوانێکی دەستنووســـــی لای نـــەوەکانی پـــارێزراوە ، لـــە شـــیعردا نازنـــاوی خـــادم بـــوو ، ســـاڵی ١٩٥٤ کۆچـــی دوایـــی کـــردووە و لـــە قـــادر کـــەرەم نێـــژراوە . شـــێخ عەبدولکـــەریم بـــاوکی هـــەردوو شـــەهید (شـــێخ مـــارفی بـــەرزنجی) و (شـــێخ حـــسێنی بـــەرزنجی) یـــە کـــە لـــە ڕۆژی ٢٣ ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٦٣ دا کران بە دارا .

(٢) شـــێخی نـــەمر ئـــەم دێـــڕە شـــیعرەی لـــە کۆتـــایی نامەیەکـــدا بـــۆ شـــێخ عەبدولکـــەریم نووســـیووە و بـــە (خـــاڵۆی موحتـــەرەم) ناوی بردووە .

بۆ شێخ محێدین ی شێخ سالّح[1]

نە موحتاجی دەستو تفەنگتم و نە شان و عەبا
موحتاجی چنگیٚ توتنی خۆشناوم یان بێشەما

(١) خوالێخۆشبوو (شێخ محێدینی شێخ سالّح) ی بەرزنجی کە ناسراوە بە شێخ محێدینی هەولێر ، یەکێك بووە لە هاوەلّ و دۆستە نزیکەکانی شێخی نەمر ، چەندین جار لە هەولێرەوە سەردانی شێخی کردووە و چەند ڕۆژێك لە (داریکەلی) ماوەتەوە ، نامەیان لە نێواندا هەبووە و یەکتریان بەسەر کردووەتەوە ، دیارە ئەم شیعرەیش نموونەیەکی زیندووی ئەو پەیوەندییەیە.

بۆ شێخ جەعفەری نۆدیی[1]

بۆ جەهەننەم گەر بچم دوا ئینتیقـــــام لام نیعمەتە
گەر مووەفەق بم لە دەست خۆمی نەدەم ئەو فرسەتە
شەرتە گەر جارێکی تر بۆم هەڵکـــــەوێ تۆبە نەکەم
تا بە ئەڵماسی هونـــەر لەت لەت نەکـــەم چی ئۆبەتە

(١) شـــێخ جەعفـــەر کـــوڕی شـــێخ ئەحمـــەدی (ناســـراو بـــە کاکـــە لاو) کـــوڕی شـــێخ حەســـەنی نۆدێیـــە ، ســـاڵی ١٩٠٤ لـــە ئـــاوایی (نـــۆدێ) لـــە دایکبـــووە . لـــە ســـەرەتادا لای بـــاوکی قورئـــانی پـــیرۆزی خوێنـــدووە ، کەســـێکی دڵـــسۆزو بە
وەفـــا بـــووە ، بـــەم هۆیـــەوە بـــووە بـــە وەکیـــل و دەمڕاســـتی شـــێخ بـــۆ ڕاپەڕانـــدنی کارەکـــانی ، دوای کۆچـــی دوایـــی شـــێخ مـــەحموود گەڕاوەتـــەوە بـــۆ (نـــۆدێ) و خـــەریکی کـــشتوکاڵ و باخـــداری بـــووە ، ســـاڵی ١٩٧٥ هاتووەتـــەوە بـــۆ ســـلێمانی و چـــەند جارێـــك حـــەجی کـــردووە ، ســـاڵی ١٩٨٥ ماڵئـــاوایی لـــە ژیـــان دەکـــات (ئـــەم چـــوارینەم لـــە سدیق ساڵح وەرگرتووە) .

بۆ شاكیر مجرم [1]

سەد سەلامت لێبێ شێتی پەتەڕی
قەولێكت گرتووە وەك ڕێوی گەڕی
وەتەنت تەرك كرد بۆ پیرێژنێك
زۆر حەیفە بۆ تۆ كە ئاخر شەڕی

(١) خوالێخۆشبوو شاكیر عەبدولعەزیز محەمەد عەبدولئەمیر كە بە (شاكیر مجرم) ناسراوە ، ساڵی ١٨٩٤ لە شاری سلێمانی لە دایكبووە ، لە ڕۆژگاری شێخی نەمردا بەڕێوەبەری پۆستە و تەلەگراف بووە ، ساڵی ١٩٥٤ خانەنشین كراوە ، ڕۆژی ١٤-٩-١٩٥٧ لە ڕەواندوز كۆچی دوایی كردووە ، خوالێخۆشبوو یەكێك بووە لە هاوكارانی شێخی نەمر و بەو هۆیەوە تووشی گرتن و ڕاونان و دەردی سەری بووە ، شاكیر مجرم خوێندەوارێكی باشی سەردەمەكەی بووە و زمانی توركی و فارسی بە باشی زانیوە و لە ئەدەبیاتی كوردیشدا تەریك نەبووە . (بۆ ئەم زانیاریانە بڕوانە : دەرسیم شێركۆ ، ڕۆژنامەی زاری كرمانجی ، ڕەواندوز ، ژ ٢٤ ، ڕۆژی٢٨-١١-٢٠٠٥) (ئەم چوارینەم لە سدیق ساڵح وەرگرتووە) .

بۆ ناهیدەی شێخ سەلام (١)

کاوەی کورد کوانیٚ ئەی بەر گوزیدە [٢]

فەرەیدون حازر ، سیلاح پوشیدە [٣]

(١) خوالێخۆشبوو خاتوو ناهیدە کچی شاعیری ناوداری کورد خوالێخۆشبوو – شێخ سەلام – ە ، ساڵی ١٩٢٢ لە گەڕەکی قەزازەکانی شاری سلێمانی لە دایکبووە ، لەسەردەمی لاوێتییەوە تێکەڵ بەکاروباری سیاسی بووە ، لەسەرەتادا لە حیزبی (هیوا) و دواتریش لە (پارتی دیموکراتی کوردستان) دا ئەندامێکی کارا بووە ، ساڵانێك بە پیشەی مامۆستاییەوە خەریکبووە ، لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی وەك (گەلاوێژ و ژین و هەولێر و شەفەق و هیوا) و هەندێکی تردا بەشداربووە و شیعرو پەخشان و چیرۆك و وەرگێڕانی تێدا بلاْوکردووەتەوە ، زۆرینەی بابەتەکانی بە ناوی (کچە کورد) (ن . س) و (دایکی ڕۆژ) ەوە نووسیوە ، ئەم مامۆستا و ڕوناکبیرو خەباتکارە لە ڕۆژی ٢٠٠٥/١١/٢٥ ماڵئاوایی لە ژیان کردو لەگردی سەیوان بە خاك سپێردراوە .

(٢) بەرگوزیدە : وشەیەکی فارسییە بە مانای (هەڵبژاردە ، ناوازە) دێت .

(٣) لە ڕۆژگارێکدا کە ئاگری نەورۆز قەدەغەکراو نەیاندەهێشت حاجی توفیقی پیرەمێرد وەکوو ساڵان ئاگری نەورۆز بکاتەوە ، کۆمەڵێ کارتیان داوە بە ناهیدە سەلام تا بڵاویان بکاتەوە ، کارتەکانی بۆ هەندێ کەسایەتی ناردووە و لە ناویاندا تەنیا شێخ مەحموود بەم دێڕە شیعرە وەڵامی داوەتەوە . (بۆ ئەمەیش بڕوانە : ئەوەی لە بیرمە ، یادداشتی ناهیدە سەلام ، ئامادەکرنی چیمەن سالح ، هەولێر ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ١٩٩٩ ، ل ١٧) .

بۆ ڕەشید مەستی(١)

ڕەشید ئەم جارەش هەروەکوو جاران مەستی نەکەی(٢)
وەك زیافەتەکەی گـازیٚ بەشۆربا خەستـــــی نەکەی(٣)

(١) ڕەشـــــید مەســـــتی کـــوڕی ڕەســـولٚ مەســـتییە و خـــالٚی زانـــای خوالیٚخۆشـــبوو (توفیـــق وەهبـــی) یـــە و یـــەکیٚك بووە لە نزیکەکانی شیٚخی نەمر .

(٢) دیـــارە ڕەشـــید مەســـتی لـــە خواردنـــەوەوە نزیکبـــووە و شیٚخ بە تەوریـیە پیٚی دەلٚیٚ مەستی نەکەی .

(٣) گـــازی نـــاوی حەمامیٚکـــە لـــە ســـلیٚمانی و لـــە هـــەمان کاتـــدا نـــاوی نـــەنکی خوالیٚخۆشـــبوو حەمـــە ئاغـــای ئـــەوڕەحمان ئاغایـــــە و شـــــیٚخ زۆر جـــــار بـــــەم قـــــسە خۆشـــــانە دۆستەکانی بەسەرکردووەتەوە .

شیعرێکی فارسی[١]

تخم زحمت در ڕەدین ، در دل و جان کاشتیم [٢]

در فلك نوك علـــم در یك زمان افراشتیم [٣]

چون به عزم این سفر پـــا از میان برداشتیم [٤]

دست از جاه و جلال و خان و مان برداشتیم [٥]

بارها بـــر لشکر بد خواه کفـــار تاختم [٦]

جایی استحکام ایشان منزل خود ساختم [٧]

در ڕەدین پروری هم مال و هم جان باختم [٨]

تاکه زنگ کـفررا از کوردستان بردا شتیم [٩]

(١) ئـــەم شـــیعره لـــە کتێبـــی (چـــیم دی) ئەحمـــەد خواجـــا و بـــەرگی دووەمـــی (شـــێخ مـــەحموودی قارەمـــان) ی محەمـــەد ڕەســـــوڵ هـــــاواردا بـــــە هەڵەیـــــەکی زۆرەوە بڵاوکراوەتـــــەوە و ئـــەوەی لێـــرەدا دەخرێتـــە بـــەر چـــاو نوســـخەیەکی دروســـتی شیعرەکەیە .

(٢) لــــە ڕێـــی ئایینـــدا تـــۆوی ئـــازارو ناخۆشـــیم لـــە دڵ و گیانمدا ناشت .

(٣) نووکی ئاڵاکەم لە ئاسماندا لە یەك کاتدا هەڵکرد .

(٤) كاتێــــك بــــه هیـــوای ســــەفەر كـــردن خـــۆم لێهـــەڵكردو هەنگاوم نا .

(٥) دەستم لە پایەو پلەو سەروەت و سامان هەڵگرت .

(٦) چــــەندجارێك هێرشمكـــــردە ســــەر ســـوپای خراپـــــەكاری دوژمن .

(٧) شوێنە قایم و ستراتیژییەكانیانم كردە بارەگای خۆم .

(٨) لە ڕێی ئاینپەروەریدا سامان و گیانم سەرفكرد.

(٩) كـــارێكم كـــرد ، تـــا ڕێگـــای كـــوفرم لــــە كوردســــتاندا نەهێشت .

بیبلیۆگرافیا

لێرەدا بەپێویستی دەزانین کە بیبلیۆگرافیای ئەو ڕۆژنامە و گۆڤارو کتێب و دەستنووسانە تان بخەینە بەردەست کەجاروبار چەند دێڕو چوارین‌و شیعری شێخ مەحمودیان تێدا بڵاوکراوەتەوە و زۆریشیان دووبارەکردنەوەی یەکترن‌و لەیەکەم سەرچاوەوە دەستپێدەکەین:

یەکەم / ڕۆژنامەو گۆڤارو کتێب:

١- گیو موکریانی، گۆڤاری هەتاو، ژ ٢، مایسی ١٩٥٤

٢- محەد گۆملەی نانەوا، ڕۆژنامەی ژین، ژ ١٣٦٤ س ٣٢ ، پێنج شەممە ، ١٩٥٧/١٠/١٠

٣- گۆڤاری نەورۆز ، ژ ١ ، نەورۆزی ١٩٥٩ ل ٥٧

٤- گۆڤاری ڕۆژی نوێ ، ژ ٧ ، ساڵی یەکەم ، تەموزی ١٩٦٠

٥- ئەحمەد خواجا ، چیم دی ، بەرگی یەکەم ، ١٩٦٨ ، ل ٥

٦- بەشێك لەدیوانی مەلا ئەسعەدی مەحوی ، بەشی یەکەم ، چاپی ١٩٧٠ ، ل ٩٨

٧- ڕۆژنامەی هاوکاری ، ژ ٤١ ، ڕۆژی ١٩٧١/١١/١٧

٨- کەشکۆڵی گیو ، بەرگی یەکەم ، ئامادەکردنی دکتۆر کوردستان موکریانی ، ١٩٨٥ ، ل ٤٩

٩- ڕۆژنامەی هاوکاری ، ژ ١٠٣٢ ، ڕۆژی ١٩٨٨/١٢/١٢

١٠- شێخ لەتیفی شێخ سادقی بەرزنجی ، شێخ مەحمود لەشیعری کوردیدا ، هەولێر ، ١٩٩٠

١١- فەرەیدون عەلی ئەمین ، ڕۆژنامەی هاوکاری ، ژ ١١٩٧ ، ڕۆژی ١٩٩٠/٧/٢٦

١٢-محەمەد رەسول هاوار ، شێخ مەحمودی قارەمان و دەوڵەتەکەی خواروی کوردستان ، بەرگی دووەم ، لەندەن ، ١٩٩٢

١٣- ئەحمەد حسێن ئەحمەد ، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ ، ژ ٥٧ ، چوارشەمە ، ١٩٩٢/٤/١

١٤- کەمال ڕەوف محەمەد ، گۆڤاری ڕامان ، ژ ١٣٦ ، ڕۆژی ١٩٩٩/٦/٥

١٥- ناهیدەی شێخ سەلام ، ئەوەی لەبیرمە ، ئامادەکردنی چیمەن صالح ، هەلێر ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ١٩٩٩

١٦- فاضل مستەفا و کاوس یوسف ، گۆڤاری سلێمانی ، ژ ٢٩ ، کانونی یەکەمی ٢٠٠٢

دووەم / دەستنووس:

١- دەستنووسێکی خوالێخۆشبوو (مەعروف ئەحمەد بەرزنجی) باوکم کە دەگەڕێتەوە بۆ دەوروبەری جەنگی دووەمی جیهانی

٢- دەستنووسێکی بچووکی خوالێخۆشبوو (عەبدوڵڵا محەمەد قادر) کەخاتوو (سۆزان مامە)ی کچی کۆپییەکی داوەتە خاتوو (تارا تەحسین یاسین)و کۆپییەکیشی کەوتووەتەلای ئێمە ، خوالێخۆشبوو کەساڵی ١٩٨٦ کۆچی دوایی کردووە ، یەکێك بووە لەدۆست و دڵسۆزەکانی شێخی نەمر .

٣- دەستنووسێکی بچووکی خوالێخۆشبوو (عەبدوڵلا جەوهەر)
٤- دەستنووسێکی گەورەی کاك (نەوشیروان مستەفا) کەدوای شۆڕشی چواردەی تەمووز دەستی بەنووسینەوەی کردووەو پێنج خشتە کییەکی شێخ سەلامی تێدایە لەسەر شیعرێکی شێخ مەحمود
٥- پێنج خشتەکییەکی شێخ سەلام لەسەر شیعرێکی شێخی نەمر ، لەساڵی ١٩٨٦ لەلایەن دکتۆر کوردستان موکریانی یەوە گەیشتە دەستمان ، شیعرەکە لەناو دەستنووس و کەشکۆڵەکانی خوالێخۆشبوو (گیوی موکریانی) دا پارێزرابوو.
٦- چەند لاپەڕەیەکی دەستنووس کەلەمامۆستا (عەبدوڵلا حەسەن قادر)ەوە گەیشتە دەستمان
٧- کۆمەڵێ نامەی شێخی نەمر کەبۆ دۆست و هاوەڵەکانی ناردووە ، لەکۆتایی نامەکاندا جاروبار دێڕو دوو دێڕ شیعر بەرچاو دەکەون.
٨- کارتێکی شێخی نەمر بۆ(ئیسماعیل حەقی شاوەیس) کە لە کتێبخانەی دکتۆر (کەمال مەزهەر ئەحمەد)دا پارێزراوە.
٩- محەمەد حەمە باقی ، چەند نامەیەکی شێخی نەمر ، گۆڤاری ماموستای کورد ژمارە ١٠ پاییزی ١٩٩٠ .

پاشکۆی

وێنە و بەڵگەی زیندوو

سەد سەلاحەدین و دارا وا لەداریا کەوتووە

ئینتیزاری قارەمانی کورد ئەکەن بەو بانەوە

شێخ محێدینی خەتیب

١٩٤٨ شاعیر لێرەدا ئاغا

فەرموو هەرگیز سە

شێخ محمود جارەکە

صلاح دلدینێکو سا

سەرداری هەورامان مەحموودخانی دزڵی
یەکەم دڵسۆز و پاڵپشتی شێخ مەحموود
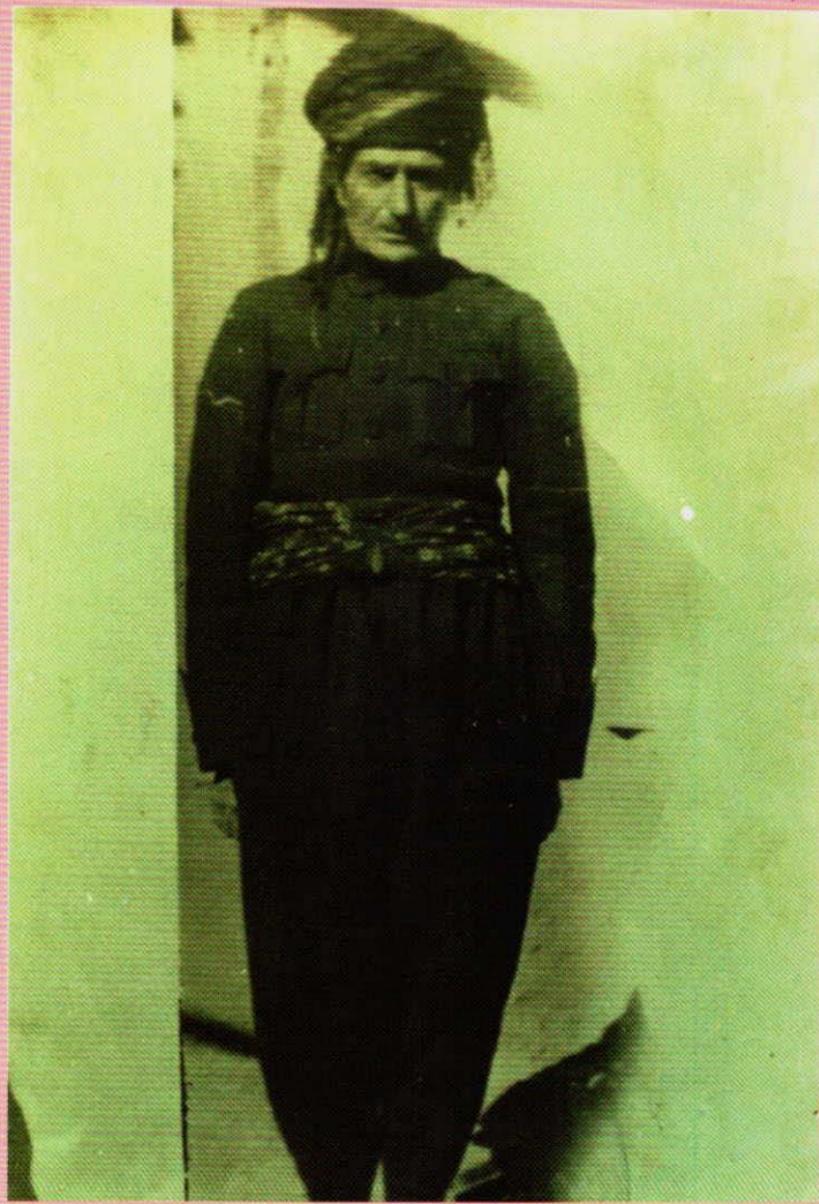
سەرداری مەریوان مەحموودخانی کانی سانان

دڵسۆز و پاڵپشتی شێخ مەحموود

بچنه خزمەت فەخری کوردان ساکنی داریکەلی

خۆڵی بەرپێی ماچ بکەن بگرین بەدەم پاڕانەوە

شێخ محێدینی خەتیب

کە خۆڵی بەرپێی خەلیفەکان ١٩٤٨

ماچکردەوە خۆڵی بەر

پێی شێخ محمود ماچ بکرێ

لەراستەوە سەید تاهیری هەڵەجە، شێخی مەحموود، شێخ
عەبدولکەریمی دارەخورما، سەید کاکەی هەڵەجە.

یادی ئاوباریك و وەیسە و دەربەن و تاریدەرت
شاهیدە بۆ كورد لەگەڵ كورد چەندە رەنجت بردووە
قانع

فەلەك مل شۆڕ ئەكا ئەمڕۆ لەژێرپێی ئەسپی شێخ مەحموود
مەلەك مـــەجبوور ئەكا ئەمڕۆ ئیتاعەی ئەمر و فەرمانی

شێخ محەمەدی کوڕی شێخ ڕەزای تاڵەبانی
(خالصی)

شێخ مەحموود

لەگەڵ مستەفا ئاغای عەبدوڵڵای ئاغا و ڕەفعەت بەگی داودە.

شێخ مەحموود لەگەڵ مامۆستا ڕەفیق حلمی
ناسریە ١٩٣٢

دەستی من داوێنی تۆ ، هەڵکە داوێنی کەوات
تاشەپۆلی ئەشکی چاوم تەڕنەکا دامانی تۆ

نالی

کوا شێخ کوا نەوەی ئەحمەدی کاکی
کوا بەردەکەی ئەم نیشتمانە

دیلان

شێخ مەحموودی مەلیك و سەردار رەشیدی ئەردەڵان

شێخ مەحموود و هەندێ لەپیاوە ناسراوەکانی کورد و عەرەب

لەدەستە چەپییەوە زانا تۆفیق وەهبی بەگ دیارە

شێخ مەحموودی مەلیک و زانای گەورە تۆفیق وەهبی بەگ

وەك مەدینە بێ نەبی بێ یان نەجەف بێ ، بێ عەلی
شاری غەزنەش ئێستە بێ مەحمودە وەك داریكەلی

حەمدی

حەمدی ١٨٧٨ / ١٩٣٦

شاعیری گەورەی ڕۆژگاری شێخ مەحمود

خەباتکار و سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ئومێدی ئیستقلال)ی
حکومەتی شێخ مەحمود

نووسەر و خەباتکار (ئیسماعیل حەقی شاوەیس)

شیخ محمودی نەمر

ئەمە پارچە شعرێکی خوالی خوش بو شیخ محمودی نەمرە هەر کەخوی واویەتی : (محمد کرملەی نانەوا)

دل لەبەندی سینەدا دو بارە واوەیلا ئەکا
نور بەخشی ئاسەرەوی مەیلی شەڕ و غوغا ئەکا
انتقامی قەومی لی قەوماو بە حق داوا ئەکا
روژ و شەو فکرم لە دنیادا عـلم بەربا ئەکا
تا یعنی شیرم ئارەزوی صیدی شکاری (...) ئەکا

سەبری دوژمن کەن بە فکری خامەوە بوتە طرف
بو شکاری شیری شەرزە ببرە ریوی هاتە صف
نیشتمانی پاکی بی کەس دیوە بویە کەرنە کەف
وام لەمەیدانی شجاعەتدا مبارز کوا أصف
صف دوردی روژی وغای تا بینە داوا ئەکا

روژنامەی ژین ژ (١٣٦٤) روژی ١٠ / ١٠ / ١٩٥٧

« آواره »

شیخ محمودی زعیم

آوارە ئەو هەڵبەستەی لە بغداوە لە ١٩٤٠ دا بۆ سید حزنی برام ناردە رەواندزی لە کنیکا دەستی بەوە کردبوو کە آمر رطل فائق کاکەمین بە ناوی منطقەی محرمەوە دەبەویست کاکم بخاتە ناو گیژاوی گیچەڵانەوە :

کەیلی غەمە دائیم دڵە کەم حزنی درۆبە
زوو دەر پەرە ئەو داوە لەبەر خاتری تۆبە
دارو دەوەن و پووشی رەواندز بەقەئەم کەی
خاکی وطنم شاهدە اخلاصی درۆبە
ئەم نامەیی دلشادە لەسەر دیدە بە برزانگ
نووسینی بەشەرەت بی --بەینەی من و تۆیە
باقور بە سەراکات و رقیب داکی هەمیشە
بەربینە بەری پیسی نەجیسی بە چە قۆیە

. . . .

خاسکت بە سەر ئەو هیرشە بۆ سارکی تۆیە
تاک مەگرە بە پەروازی بە حوونی دەرە لای من
هەر آنیکی کە نەچوە نواری کانی و کۆبە

به یادگارئەی نیزیم بۆشناوبیی رفیقم
زدیدار مابەینی لی بۆملیەت شفیقم

بغداد ١٢ تشرین ثانی ٩٣٣

فرهاد کورد

محمود

محترم جنابی شیخ عبدالکریم

له دوا عرضی احترام لطف نامی پر کلمەت گەیشت حقت زورە
عتابم لی افرموون؛ چونکه له سایەی عدالت حالیە دەخوێم
طالعم دەگەڕێ کیوانە چارە سازی جهان از چارەی خود عاجزند
ابر اگر ز نشوید گردی از رخساری شی که تو نتوانی
غبار گردی پای گوردان له رخساری مبارکت لا ببیت
وای بر حالی متواتیایز داعی گوتوم لدست جیلم
دس بیدەرە دست شکستم کە دست چوم تا مادرە حیا ... قربان
تم یا نائب المهدی ـ ـ بخوا قربان رحم نایەت پیم
حیلتورشت بەکم پیادە کەتە عرقت اکا
نمر

۹۲۹
۵
۷

دیسا خیال نەکوتە ژاتوی بالم
نەگەریا صاحب نشانی گیانم
بخوا هەرچی ژنی دەشتا خوین کوشتە

نامەی شێخی نەمر بۆ شێخ عەبدولکەریمی قادر کەرەم

بو جناب خالوی محترم - شیخ عبدالکریم

[illegible]

نامەی شێخی نەمر بۆ شێخ عەبدولکەریمی قادر کەرەم

نامەی شێخی نەمر بۆ سەید برایمی برای ، لە کۆتایی نامەکەدا چوارینێکی تێدایە

١٩٥٥

گریانە دیدەکەم و برانە سینەکەم
بۆکوێ چو قبلەکەم وکزای دیدەکەم

لو چیم اکەن رقیب وەرا قوربەسەر دیدەکەم
تا مردنم بە عهدی خوا بۆ تو شێتەکەم

٢١٩٥٧

شێوەی جهان خلقی گرفتاری بەلایە
هێندێ سپیلەبوە سیری براگورگە برایە

اشراری حلال اموالی ئادمانا عەلانە
هەر چند گوهەرن دەستە بە دەستە ئەدرانە
ی ناموس لای ئەمرۆکە وکلایە

نامەردی ڕیشی ئاشارنت بەکەم عومری گومڕەهی
تا کەی سەرخۆم بە دەشتی دووری باطن شیرەهی
قەد بە ئوری دووری خانی نامەردی خڕوان دەهی
نامەردی ناحەزی کردوو تەختی حەمود شاهەنشەهی
ئتوشتنی خوێنی عەدووی بۆ حقوقی ئێمە ئەکا

تا ئازادی ئاڵەم کوردی ئەکەم چاوی ڕەقیب
تا لە ظلم اضنی زنگارابی کوردی نجیب
نطلب الانجاح والتوفیق من رب المجیب
آیەی نصر من الله هە تا فتح القریب
دەنگی تەکبیری بیا ناوی برا الله اکبر

ئەم شیعرانە بە دەستخەتی خوالێخۆشبوو (عەبدوللە محەمەد قادر)

نووسراونەتەوە

رشۆی شەڕی سوزداش

دڵ لە بندی سینە دا دوبارە و ویلا ئەکا
ئێو بخش ناسەرەوەرە بالشە ڕووغو غەلا ئەکا
ئیستقامەتی دەمی دڵ قەوماو بەحوقدا ئەکا
ڕۆژ ونشە وحکوم لە دنیا عەلەم بەرپا ئەکا
تیغی شمشێری ئەم ڕۆژەی صەدی شکاری شکا ئەکا

شێری دوژمنا بە فکری خاوەوە لەرزیە طەرەفا
نوقلاری شێری شەڕزە بێزە ڕێکوپێکیانە صەف
تشمان باکی کەس دلوە لەژیە گرتە گەرەف
وەم لە صیدان شجاعت دا قەبارەزنکوا ئاسف
صەف دوژمنی ڕوونی وغای تابینە ئەدا ئەکا

دەسی ئەدەسی یەکتر بدەن هەدەماو هەمەردو قوز
تا ویکو بندی دوژمن بە ناومانا ئیتە گوزلە هۆز
بسێنن ببینە پشتوان یەکتر لێک گرینە تووز
نیشتە بە دوێنی فدا وە بگرکە ذبانگرکە بسوز
تاکو دوژمن جان لە جەنابت نیرەم بەرپا ئەکا

—

نامەی شێخ مەحمود بۆ شێخ عەبدولقادری دۆزەخدەرە

ناصریه
۹۲۲/۲/۱ ۹۰

نور چاوم سیابراهیم له خفظی خوادابن.

مخصوصی چاوتان ماچ ئەکەم. کاغەزەکەتان که به شوق و محبتێکی بی اندازه وه نوسراو وەمگرت. له حسیاتی مشفقانەت زور مسرور بوم. له صمیمیت و محبتانت بێهەم

نەبوه ونابێت.

وادەزانم که کاغز وحوالەکەم عشق وشوقی قدیمەتی هێنایەوه یاد. کەوایو لیدە نەوه (لەبیرهوم یا بهوم یا بوگیلە) ذاتا ایمرو ساکنی بیت الحزنی خانشیخ

مکتوبگەلانی البته لەم نوعه هوای عشق وطربه

گاه گاه حصەمند ابن...

اتر دستی والده ماچ. دەستی له خوشکەکانم ئەکەم. رفیقەکانم خاصتا حرمت واخلاصی تقدیم وتشکری التفات صمیمانەتان ئەکات. پنج صاحێ

دستان ماچ ئەکا رەحیم.

براتان
محمود

كتاب
تخميس القصيدة البردية
مع ترجمة حال المؤلف

طبع على نفقة الشيخ محمود (الكوردي الشهير) ابن الشيخ سعيد ابن السيد محمد ابن السيد كاك احمد الشهير ابن المؤلف السيد محمد (الشيخ معروف النودهي) قدس سره

طبع سنة

١٣٥٢ هـ

١٩٣٣ م

طبع بمطبعة بغداد – شارع المأمون

كتاب

مكتوب أمر ونهى

من تصنيفات

العالم الجليل والزاهد الرباني صاحب الكرامات المشهور قدس سره

الحضرة الحاج السيد كاك أحمد بن السيد محمد معروف النودهى بن المرحوم السيد مصطفى

قام بنشره وطبعه خدمة للدين الحنيف

حضرة الحفيد الاكرم والزعيم الاعظم

الشيخ محمود بن الشيخ سعيد بن الشيخ محمد بن السيد كاك احمد بن السيد محمد معروف النودهى قدس الله أسراره

مطبعة الغرى

١٣٥٥ — ١٩٣٦

کتیبی احمدی

معتای زبانی عرەبی بە زوبانی کوردی بە شعر درست کراوی

فاضـل کامل مشهوری علمای کورد شیخ معروف

نودی خووا رتبەی قیامتی گەرە تە ربە کا

چاپ کەرا لە سر نقدەئی سید هدایة الله وملا عبد المجید کورد

لە مزگوتی نعمانیة لە بغدا ولەلای ملا رشید حافظ لە جامع فضـل ولە

سائر الویە کان لە لای وکیل خصوصي دس ئە کەوی

قیمت اصلي ۳۰ فلسه

لە چاپ خانه فرات ۱۳۵٤هـ — ۱۹۳٦ م

مناقبی کاك احمد

به قلمی خواجه افندي

خوارق و کراماتي کاك احمدي شیخ
قدس سره به دهستنده ي حفصه خانی نقیب
له چاپخانه ي ژیاني سلیماني چاپ کراوه .

١٣٥٨ و ١٩٣٩

نرخی « ٤٠ » فلسه

سادات البرزنجه

بقلم

عبد القادر محمد البرزنجى

حقوق الطبع محفوظه

ثمن النسخة ٨٠ فلساً

١٣٧٥هـ - ١٩٥٦

مطبعه الترقى - كركوك

ایشده

هه‌ل به‌ستی حضرت فاضل عالم
مشهور شیخ مه‌روف
نودی خوا مرتبه‌ی
عالیتر بکا به‌زوبانی
فارسی

طبع کرا له سر نفقه‌ی سید هدایة الله الحسینی
به اجازه‌ی زعیمی اکراد شیخ
محمود خوا سلامتی بکا

جابخانه‌ی نجاح- بغداد

عومەر مەعروف بەرزنجی

* نووسەر کوڕی خوالێخۆشبوو (مەعروف ئەحمەد بەرزنجی ١٩٠٥ – ٥ / ٥ /١٩٧٠) یە . باوکی یەکێك بووە لە خوێندەوارو رووە ناسراوەکانی بەرزنجە و هاوەڵ و دۆستی نزیکی – شێخی نەمری بەردەقارەمان – بووە ، لە ساڵی ١٩٤٥ دا لە ئاوایی بەرزنجە لە دایکبووە ، سێ پۆلی قۆناغی سەرەتایی لە قوتابخانەی – بەرزنجە – خوێندووە و دواتر بە ماڵەوە هاتوونەتە سلێمانی و چووەتە قوتابخانەی – مەلکەندی – ئەو سەردەمە کە دەکەوتە گەڕەکی سابونکەران.

ساڵی ١٩٦٥ بووە بەمامۆستاو لەچەندین قوتابخانەی دەرەوەو ناوەوەی سلێمانیدا وانەی زمانی ئینگلیزی وتووەتەوە، بۆنموونە:

ئیسکان ، ماوەت ، گێڵدەرە ، قەمچووغە ، چەقز ، وێڵەدەر ، کانی پانکە ، ناوەندی رۆژهەلاتی کوران ، ناوەندی بابانی ئێواران، ناوەندی پەیامی کچان ، ناوەندی کوردستانی کچان ، دواناوەندی بناری کچان ، ناوەندی تووی مەلیکی کچان .

* لە دەورو بەری شۆرشی چواردەی تەمووزی ساڵی ١٩٥٨ دا دەستەیەك هاوڕێ و قوتابی بوون وەك شەهیدی

قوتابیانی کوردستان – محەمەد سدیق عەبدولڕەحمان پێنجوێنی – و نەوشیروان مستەفا و قادر شەریفە کوردە و شەرەف محێدین و بەکر حسێن و بەختیار عەزیز فەرەج و بەهادین علی حسێن و عەلی توانا ، ئەمانە پێکەوە بوونە هاورێی سیاسەت و هۆگری خوێندنەوەو نووسین و هاوەڵی کتێب .

* لە تەمەنێکی منالییەوە خوی داوەتە خوێندنەوە و نووسین ، یەکەم بەرهەمی بڵاو کراوەی دەگەڕێتەوە بۆ تەمەنی (١٥) ساڵی و لە ژ ٩٧ ی رۆژی ٢٣ ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٩ ی رۆژنامەی (پێشکەوتن) دا بڵاو کراوەتەوە کە لەو کاتەدا لە قۆناغی ناوەندیدا بووە .

* لە ناو بنەماڵەیەکی خوێندەوار و دۆستی کتێبدا پێگەیشتووە ، خوالێخۆشبووی باوکی و هەردوو براگەورەکەی (عەبدولقادر مەعروف بەرزنجی) و یاساناسی خوالێخۆشبوو (عوسمان مەعروف بەرزنجی) و مامۆستای خوالێخۆشبوو (محەمەدلاو محەمەد عەلی بەرزنجی) پورزای کە یەکێك بووە لە مامۆستا دەرکەوتووەکان و لە نووسەرانی گۆڤاری گەلاوێژ ، دەوری دیارییان لە هاندان و ڕێنمایی کردنیدا بووە .

* ساڵانی ١٩٦٠ – ١٩٦١ جگە لە بڵاو کردنەوەی بابەتی ئەدەبی و سیاسی ، دەورێکی سەرەکی بووە لە نووسین و

بـــــەریوەبردنی گۆشـــــەی (قوتابیـــــانی کوردســـــتان) ی رۆژنامـــــەی (دەنگـــــی کـــــورد) کـــــە لەشـــــاری بەغدادبلاّودەکرایـــەوە. لـــەو گۆشـــەیەدا چـــەندین بابـــەتی پەیوەندیـــداری ســـەبارەت بـــە خـــەبات و پێویـــستی بوونـــی (یـــەکێتی قوتابیـــانی کـــوردستان) بـــلاّو کـــــردووەتەوە . تەنانـــەت لەکاتـــــی بەســـــتنی دووەم کـــۆنگرەی مامۆســـتایانی کـــورد لـــە شـــەقلاّوە کـــە لـــە رۆژی دووشـــەممە رێکـــەوتی ١٥ ی ئـــابی ســـالّی ١٩٦٠ دا بەســـترا ، نووســـەر یەکـــەم کـــەس بـــووە کـــە لـــە رۆژنامـــەی (دەنگـــی کـــورد) داو لـــە گۆشـــە تایبەتییەکـــەی (قوتابیـــانی کوردســـتان) داو بـــە ناونیـــشانی (کۆنگـــرەی مامۆســـتایانی کـــورد لـــە شـــەقلاوە و لـــەم کۆنگرەیـــەدا ســـــەرنجێك) ، داوای بەســـــتنی کۆنگـرەیەکـــــی بۆقوتابیـــانی کـــــوردستان کـــــردووە و پێـــشنیارە کەیـــشی لەلایـــەن سەرکردایەتی ئەو سەردەمەوە پەسەند کراوە .

* نووسەرلەســـالّی ١٩٥٩ بـــەدواوە لـــەم رۆژنامـــەو گۆڤارانـــەدا بەرهـــەمی بـــەزمانی کـــوردی و عـــەرەبی بلاّوکردووەتـــەوە، بابەتەکانیـــشی بـــەزۆری ســـەبارەت بـــە لێکۆڵینـــەوە و رەخـــنەی ئەدەبییـــە وەك : (پێـــشکەوتـن ، هـــەتاو ، ژیـــن ، دەنگـــی کـــورد ، رۆژی نـــوێ ، بـــروا ، هیـــوای کوردســـتان ، نووســـەری کـــورد ، رۆژی کوردســـتان ، هـــەولێر ، بـــرایەتی ، پاشکـــۆی عێـــراق ، دەفتـــەری کـــوردەواری ، بـــەیان ،

رۆشنبیری نوێ ، بیری نوێ ، کاژاو ، مامۆستای کورد ، کوردستانی نوێ ، النور ، التأخی ، العراق ، گولان العربی)

* نووسەر جگە لە ناوی راستەقینەی خۆی لە سەرەتاوە تائێستا بەم ناوانەیش بابەتی بڵاو کردووەتەوە : (ع . تینو ، ئارام ، خوێندەوارێك ، ئاراس ، ئاسۆ، ع . بەرزنجی)

* ساڵی ١٩٩٥ گۆشەیەکی تایبەتی لە رۆژنامەی (کوردستانی نوێ) دا هەبووە بە ناونیشانی (بەڵگەی زیندوو) ، گۆشەکە رۆژانی دووشەممە و هەینی بڵاو دەکرایەوە ، دوای سی و حەوت ئەڵقە (فریاد رەواندزی و دڵشاد عەبدوڵلا) بابەتەکەیان پێ هەزم نەدەکرا و (عیزەدین مستەفا رەسوڵ)یش بەردەوام لە گۆشەکەی دەخوێند ، بەم پێیە گۆشەکە راگیرا و گۆشەیەکی مردوویان هێنایە شوێنی .

* لە رۆژی ٨ ی نیسانی ٢٠٠٢ دا و لە یادی دووساڵەی کۆچی دوایی مامۆستا – برایم ئەحمەد – دا رێزی لێنراوە و میدالیيەی – برایم ئەحمەد – ی پێشکەشکراوە .

بیبلیۆگرافیای بەرهەمەکانی نووسەر

یەکەم : کتێبی چاپکراو

١ – لێکۆڵینەوە و بیبلیۆگرافیای چیرۆکی کوردی ، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد ، بەغداد ، ١٩٧٨

٢ – لێکۆڵینەوەی هونەری یان هەڵبژارکاندن ؟ لە بڵاوکراوەکانی دەفتەری کوردەواری ، چاپخانەی عەلا ، بەغداد ، ١٩٧٨

(باسێکی رەخنەییە سەبارەت بە هەڵە و کەم و کووڕییەکانی کتێبی چیرۆکی هونەری کوردی – حسێن عارف –)

٣ – سەرجەمی بەرهەمەکانی مارف بەرزنجی شەهید ، کۆکردنەوەو ساغکردنەوەو پێشەکی و پەراوێز ، بە هاوکاری و کۆششی ئەندازیار سامان مارف بەرزنجی ، چاپخانەی رۆشنبیری ، هەولێر ، ١٩٩٣

٤ – عوسمان مەعروف بەرزنجی ، یاساناس و رۆشنبیر و مرۆڤ ، سلێمانی ، ١٩٩٧ ، (کۆمەڵێ بابەتی جیاوازە بەبۆنەی کۆچی دوایی و چلەی عوسمان مەعروف بەرزنجی یەوە ئامادەکراوە

٥ – مەحموودخانی دزلی – شۆڕشگێڕی ڕۆژهەلاتی کوردستان – بابەتێکی مێژووییە ، چاپی یەکەم ، سلێمانی ١٩٩٧ ، چاپی دووەم ، سلێمانی ٢٠٠٢
٦ – برایم ئەحمەد لە کارە زانستی و ئەدەبییەکانی پرۆفیسۆر دکتور مارف خەزنەداردا ، چاپخانەی شڤان ، سلێمانی ، ٢٠٠٤
٧ – گۆران و ئەدەبی ئینگلیزی ، چاپخانەی شڤان ، سلێمانی ، ٢٠٠٦
٨- نوربەخشی، شیعرەکانی مەلیکی کوردستان شێخ مەحموودی بەرزنجی، چاپخانەی شڤان، سلێمانی ٢٠٠٦ .

دووەم : وەرگێڕان

١ – جوگرافیای ئابووری بۆ پۆلی شەشەمی ئەدەبی ، بەهاوکاری مامۆستایان خەسرەو مستەفا و عەبدولکەریم شێخانی ، بەغدا ، ١٩٨٣
٢ – سەرەتاکانی کۆمەلزانی و فەلسەفە بۆ پۆلی پێنجەمی ئەدەبی ، بە هاوکاری دکتۆر ئیحسان فوئادو رەئوف حەسەن ،
بەغدا ، ١٩٩٠

سێیەم : بەرهەمی ناو رۆژنامەو گۆڤارەکان

نووسەر لە ساڵی ١٩٥٩ بەدواوە چەندین بابەتی لێکۆڵینەوەو رەخنەی ئەدەبی و وتاری سیاسی و بابەتی مێژوویی و وتاری هەمەرەنگی لە رۆژنامە و گۆڤارەکاندا بەزمانی کوردی و عەرەبی بڵاو کردووەتەوە ، تۆمارکردنی هەموویان و پێشچاوخستنی بیبلیۆگرافیایەکی تەوا و لاپەرەیەکی زۆر دەگرێتەوە ، بۆیە لێرەدا تەنیا چەپکێ لەو بابەتانە دەخەینە روو ، دیارە ئەم کتێبەیش بە باشترین سەرچاوە دەزانین بۆ پاراستنی ئەم بیبلیۆگرافیایە :

١ – یادی سێ ساڵەی شێخ مەحمودی نەمر ، ڕۆژنامەی پێشکەوتن ، ژ ٩٧ ، دووشەممە ، ٢٣ ی تشرینی دووەمی ١٩٥٩ .

٢ – بۆ حەسەن تۆفیق ، پێشکەوتن ، ژ١١١ ، شەممە ، ١٧ ی مایسی ١٩٦٠ .

٣ – باری ئێستای ئەدەبی کوردی ، ڕۆژنامەی هیوای کوردستان ، ژ ١٢ ، یەك شەممە ، ٧ ی ئابی ١٩٦٠ .

٤ – بوونی یەکێتی قوتابیانی کوردستان پێویستییەکی ئەمڕۆمانە ، ڕۆژنامەی دەنگی کورد ، ژ١٦ ، دووشەممە ، ١٥ ی ئابی١٩٦٠

٥ – بێخودی شاعیر ، دەنگی کورد ، ژ ٢١ ، ٢٦ ی ئابی ١٩٦٠ .

٦ – گوڵێکی کەم تەمەن بوو ، گۆڤاری هەتاو ، ژ١٨٤ ، ٣١ ی ئابی ١٩٦٠ (ئەم بابەتە بە بۆنەی کۆچی دوایی مامۆستا رەفیق حیلمی یەوە نووسراوە) .

٧ – دیسان ، ڕۆژنامەی بڕوا ، ژ ٧ ، ١ ی ئەیلولی ١٩٦٠ (ئەم بابەتە سەبارەت بە کۆچی دوایی مامۆستا رەفیق حیلمی یە) .

٨ – یادی شۆڕشی چواردەی تەمووز ، رۆژنامەی بڕوا ، ژ ٢ – ٣ ، تەمووزی ١٩٦٠ .

٩ – یادێکی زێوەر ، دەنگی کورد ، ژ ٥٨ ، پێنج شەممە ، ١٠ ی تشرینی دووەمی ١٩٦٠ .

١٠ – منیش لەگەڵتام ، بڕوا ، ژ ٢٥ ، ١٨ ی شوباتی ١٩٦١ (ئەم بابەتە سەبارەت بە مامۆستا ئەحمەد هەردی یە) .

١١ – عەبدولواحید نوری ، بڕوا ، ژ ٤٢ ، ٢٤ ی تەمووزی ١٩٦٠ (ئەم بابەتە بەناوی – ئارام – ەوە) بلاّوکراوەتەوە .

١٢ – تولستۆی ، رۆژنامەی ژین ، ١٩٦٢ .

١٣ – دیوانەکەی پیرەمێرد ، دەفتەری کوردەواری ، ژ ٣ ، مایس و ئابی ١٩٧٠ .

١٤ – پشکۆو ریالیزم ، نووسەری کورد ، خولی یەکەم ، ژ ٦ ، مارت و نیسانی ١٩٧٢ .

١٥ – لەسەر زەردەخەنەیەك ، گۆڤاری هەولێر ، ژ ١ س ٢ حوزەیرانی ١٩٧٢ ، ژ٣ س ٣ ، ئابی ١٩٧٢ .

١٦ – پشكۆ و چیرۆكی كوردی ، رۆژی كوردستان ، ژ ١ س ٢ ، ئابی ١٩٧٢ .

١٧ – پشكۆ و رەخنەی ئەدەبی ، نووسەری كورد ، خولی یەكەم ، ژ ٨ ، مایسی ١٩٧٣ .

١٨ – رەخنەیەكی ئیفلیج و شیعری سیاسی ، رۆژنامەی بیری نوێ ، ١٩٧٢ (نووسینێكە سەبارەت بە بابەتێكی زانای ئەدەب خوالێخۆشبوو د . كامل حەسەن بەسیر) .

١٩ – پشكو و القصة الكردية ، جريدة التآخي ، العدد ١٣٢ (١٤ئةيلول ١٩٧٢.

٢٠ – مەحمود خانی دزلی و لاپەڕەیەك لە مێژووی كورد ، رۆژی كوردستان ، ژ ٤ س ٢ حوزەیرانی ١٩٧٣ .

٢١ – كاتێك كە گەرووی مەرگ ئەكەینەوە ، رۆژنامەی ژین ، ١٩٧٣ (كۆمەڵێ سەرنج و رەخنەیە سەبارەت بە كتێبی لە گەرووی مەرگەوەی تاهیر ساڵح سەعید) .

٢٢ – پێشمەرگە لە چیرۆكی كوردیدا ، رۆژنامەی ژین ، ١٩٧٣ (كۆمەڵێ سەرنج و رەخنەیە لە باسێكی محەمەدی حەمەباقی).

٢٣ – دوا وەلأمی من بۆ هەندێ سەرنجی ئالۆزتر ، رۆژنامەی ژین ، ١٩٧٣ (وەلأمێکە بۆ محەمەدی حەمە باقی) .

٢٤ – القصة الكردية و مسألة المضمون ، التأخی ، ١٩٧٣ .

٢٥ – ژانی گەل و سەرەتایەك لە رۆمانی کوردی ، رۆژی کوردستان ، ژ ٥ ، س ٢ ، تەمووزی ١٩٧٣ .

٢٦ – الرواية الكردية و مخاض الشعب ، جريدة التأخی العدد ١٤٢٩ فی ٦ / ٩ / ٩٧٣

٢٧ – گۆران و ئەدەبی ئینگلیزی ، رۆژی کوردستان ، بەشی یەکەم ، ژ ٤٢ ، تشرینی دووەمی ١٩٧٦ ، بەشی دووەم ، ژ٥٠ ، تەمووزی ١٩٧٨ .

٢٨ – فی ذکری لطيف حامد البرزنجی ، العراق ، ١٩٧٧ .

٢٩ – بیبلیۆ گرافیاکەی نەریمان و شەن و کەوێکی خۆمانە ، بەیان ، ژ ٤٦ ، کانونی دووەمی ١٩٧٨ .

٣٠ – گیر و گرفتەکانی لێکۆڵینەوەی چیرۆکی کوردی ، پاشکۆی عیراق ، ژ ١٤ ، نیسانی ١٩٧٨ .

٣١ – سەعید کابان و یەکەم چووزەرەی رێزمانی کوردی ، بەیان ، ژ ٤٩ ، مایسی ١٩٧٨ .

٣٢ – تیشکێك بۆ سەر دیوانی مەحوی ، رۆشنبیری نوێ ، ژ ٦٨ ، حوزەیران و تەمووزی ١٩٧٨ .

٣٣ – عەبدولواحـــد نـــوری فـــی ذكـــراه الرابعـــة و الـــثلاثين ، جريدة العراق ، العدد ٧١٧ ، ٣ تموز ١٩٧٨ .

٣٤ – عەبدولواحيـــد نـــوری و رســـتێك وردە ســـەرنج ، بـــيری نـــوێ ، ژ ٣٠٥ ، ٢٦ ی ئـــابی ١٩٧٨ (ئـــەم بابەتـــە بريتييـــە لـــە راســـتكردنەوەی هـــەندێ هـــەڵەی ئەكـــرەم قـــەرەداغی و عيـــزەدين مـــستەفا رەســـول ســـەبارەت بـــە عـــەبدولواحيد نوری بابەتەكەيش بە ناوی
– خوێندەوارێك – بڵاو كراوەتەوە .

٣٥ – پێرەوكـــەكانی چـــيرۆكی كـــوردی و چـــەپكێ تيـــشك و بەســـەر كردنـــەوە ، رۆشـــنبيری نـــوێ ، ژ ٧٠ ، ئـــەيلول و تـــشرينی يەكـــەمی ١٩٧٨ (ئـــەم بابەتـــە بريتييـــە لـــە راســـتكردنەوەی هەنـــدێ هەڵـــەی ئـــەكرەم قـــەرەداغی و ســـەبارەت بـــە چـــيرۆكی كـــوردی كـــە پێـــشتر لـــە هـــەمان گۆڤـــاردا بڵاوی كردبووە وە) .

٣٦ – راســـتكردنەوە و وەڵامـــی رســـتێك بـــيروڕای تايبـــەتی ، پاشـــكۆی عێـــراق ، بەشـــی يەكـــەم ، ژ٣٢ ، تـــشرينی دووەم و كـــانونی يەكـــەمی ١٩٧٩ ، بەشـــی دووەم ، ژ ٣٣ ، كـــانونی دووەمـــی ١٩٨٠ (ئـــەم بابەتـــە وەڵامێكـــە بـــۆ وتـــارێكی فوئـــاد مەجيـــد ميـــسری كـــە ســـەبارەت بـــە كتێبـــی – لێكۆڵينـــەوە و بيبليۆگرافيای چيرۆكی كوردی – بڵاويكردبووە) .

٣٧ – تێگەیشتنی راستی و شوێنی لە رۆژنامە نووسی کوردیدا ، رۆشنبیری نوێ ، ژ٧٨ ، کانونی یەکەمی ١٩٧٩ (ئەم بابەتە سەبارەت بە کتێبەکەی دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەدە) ، دکتۆریش لە باسێکدا بە پەسەندەوە سەیری ئەم رەخنەیەی کردووە ، (مجلة الثقافة ، العدد ١٠ ، تشرين الأول ، ١٩٨٠) .

٣٨ – بۆ ئەوەی راستی بدرەو شێتەوە ، پاشکۆی عێراق ، ژ ٢٣ ، کانونی دووەمی ١٩٧٩ (ئەم بابەتە وەلامێکە بۆ جەمشید حەیدەری سەبارەت بە نامیلکەی – لێکۆڵینەوەی هونەری یان هەڵبزرکاندن –) .

٣٩ – کاروانی شیعری نوێی کوردی و رستێك سەرنج ، بەیان ، ژ ٦٠ ، مارتی ١٩٨٠ (ئەم بابەتە پیا چوونەوەیەکی رەخنە گرا نەیە سەبارەت بە کتێبی کاروانی شیعری نوێی کوردی کاکەی فەللاح) .

٤٠ – هیچ کامێکیان شیعری مەحوی نین ، گۆڤاری کاژاو ، ژ١ ، ١٩٨٤ .

٤١ – دیوانی سەفوەت و وچانێك لە ژێر سێبەری دارە رەشدا ، نووسەری کورد ، ژ٣ ، خولی سێ یەم ، تشرینی یەکەمی ١٩٨٥

(ئەم بابەتە سەبارەت بە کۆمەڵە شیعرەکەی خوالێخۆشبوو مەلا مستەفای حاجی مەلا رەسوله کە

عیـــزەدین مـــستەفا رەســـول بـــە پێـــشەکییەکەوە چـــاپی کردبـــوو ، بابەتەکە کۆمەڵێ هەڵەی ئامادەکاری راستکردبووە) .

٤٢ – نامەیـــــەك بـــۆ مامۆســـتای کـــورد ، گۆڤـــاری مامۆســـتای کورد ، ژ٢٧ ، پاییزی ١٩٩٥ .

٤٣ – بـــەرکولێك بـــەرەو هـــەواری رەخنـــە ، کوردســـتانی نـــوێ ، ژ ١١٦٢ ، دووشەممە ، ١١ / ١٢ / ١٩٩٥ .

٤٤ – رۆژنامـــــەی پێـــــشکەوتن و سەرچـــــاوەی مێـــــژوویی ، کوردستانی نوێ ، ژ١١٦٦ ، هەینی ، ١٥ / ١٢ / ١٩٩٥.

٤٥ – ورد بیخوێنـــــــەرەوە ، کوردســـــــتانی نـــــوێ ، ژ ١١٦٨ ، دووشەممە ، ١٨ / ١٢ / ١٩٩٥ .

٤٦ – کـــەریم بـــەگی هەمەوەنـــدو کاپتـــان بۆنـــد ، کوردســـتانی نوێ ، ژ ١١٧٢ ، هەینی ، ٢٢ / ١٢ / ١٩٩٥ .

٤٧ – چەرچـــــڵ لـــــە کـــــەریم بـــــەگی هەمەوەنـــــد دەدوێ ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٧٤ ، دووشەممە ، ٢٥ / ١٢ / ١٩٩٥ .

٤٨ – گـــەورەیی پیرەمێـــردو شارســـتانێتی ئـــەدەب ، کوردســـتانی نوێ ، ژ ١١٨٤ ، دووشەممە ، ٨ / ١ / ١٩٩٦ .

٤٩ – چـــەپکێ نامـــەی شـــێخی نـــەمر ، کوردســـتانی نـــوێ ، ژ ١١٩٠ ، دووشەممە ، ١٥ / ١ / ١٩٩٦ .

٥٠ – دووشـــــاعیری گـــــەورەو نامیلکەیـــــەکی بـــــچووك ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٩٤ ، هەینی ، ١٩ / ١ / ١٩٩٦ .

٥١ – حسێن ناظم و کۆنگرەی ئاشتی ساڵی ١٩١٩ لە پاریس ، کوردستانی نوێ ، ژ ١١٩٦ ، دووشەممە ، ٢٢ / ١/ ١٩٩٦ .

٥٢ – گوڵی خوێناوی گۆران و گەشتەکەی زەینەب حەکیمی میسری ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٠٠ ، دووشەممە ، ٢٦ / ١ / ١٩٩٦ .

٥٣ – باکووری کوردستان و نامەیەکی مێژوویی هێنری دوبس ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٠٣ ، سێ شەممە ، ٣٠ /١ / ١٩٩٦ .

٥٤ – شاری هەولێر و زمانی کوردی و حەفتا ساڵ لەمەوبەر ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٠٦ ، هەینی ، ٢ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٥ – ئەنجومەنی نوێنەران و بانگەوازی رەفیق حیلمی ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٠٨ ، دوو شەممە ، ٥ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٦ – کورد و هەڵی مێژوویی و کۆژانەوەی هیوای نەتەوە ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢١٢ ، هەینی ، ٩ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٧ – فەرماندەی سوپای قەیسەری رووس نامە بۆ شێخی نەمری بەردەقارەمان دەنێرێ ، کوردستانی نوێ ، ژ١٢١٤ ، دووشەممە ١٢ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٨ – شێخی نەمر وەڵامی مارشاڵ براتۆڤ دەداتەوە ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢١٨ ، هەینی ، ١٦ / ٢ / ١٩٩٦ .

٥٩ — چوار رۆژ دوای شەشی ئەیلولی ١٩٣٠ ، کوردستانی نویْ ، ژ ١٢٢١ ، سیْ شەممە ، ٢٠ / ٢ / ١٩٩٦ .

٦٠ — شاعیری گەورە جەواهیری پیرۆزبایی لە گۆڤاری نزار دەکا ، کوردستانی نویْ ، ژ ١٢٢٢ ، ٢٦ / ٢ / ١٩٩٦ .

٦١ — تەخمیس و تەخبیسی شیعر و یادیْکی مامۆستا نەجمەدین مەلا ، کوردستانی نویْ ، ژ ١٢٢٧ ، هەینی ، ١ / ٣ / ١٩٩٦ .

٦٢ - رۆژنامەی دەنگی کوردو گۆشەی قوتابیانی کوردستان، کوردستانی نویْ ، ژ ١٢٥٧، دووشەممە ٨- ٤ -١٩٩٦

٦٣ — مارف جیاوك نویْنەری هەولیْر ، کوردستانی نویْ ، ژ ١٢٦٣ ، یەك شەممە ، ١٥ / ٤ / ١٩٩٦ .

٦٤ — مەدالیای جەنگی کوردستان ، کوردستانی نویْ ، ژ ١٢٦٩ ، هەینی ، ١٩ / ٤ / ١٩٩٦ .

٦٥ — جەژنی رۆژنامەنووسی کوردی و کۆمەلْیْ سەرنج ، کوردستانی نویْ ، ژ ١٢٦٩ ، دوو شەممە ، ٢٢ / ٤ / ١٩٩٦ .

٦٦ — بۆخراینە پشتگویْ ، کوردستانی نویْ ، ژ ١٢٧٣ ، هەینی ، ٢٦ / ٤ / ١٩٩٦ .

٦٧ — ژیانی راستەقینە ، کوردستانی نویْ ، ژ ١٢٧٧ ، دووشەممە ، ٦ / ٥ / ١٩٩٦.

٦٨- سیْ ژمارەکەی رۆژنامەی بانگی حەق، کوردستانی نویْ، ژ ١٢٨٣ ، دووشەممە ١٣- ٥ - ١٩٩٦ .

٦٩ – شێخ عەبدولقادری گوڵلەنەبڕ ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٨٧ ، هەینی ، ١٧ / ٥ / ١٩٩٦ .

٧٠ – عوسمان عوزەیری شاعیر و نووسەر و جوانەمەرگی لەبیرکراو ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٨٨ ، هەینی ، ١ / ٣ / ١٩٩٦ .

٧١ – لە تۆفیق وەهبی یەوە بۆ دکتۆر کەمال فوئاد ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٩٢ ، هەینی ، ٢٤ / ٥ / ١٩٩٦ .

٧٢ – عوسمان چێوار هونەرمەندی خێرنەدیو ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٩٧ ، هەینی ، ٣١ / ٥ / ١٩٩٦ .

٧٣ – عەبدوڵڵا جەوهەر و ئاواتێکی بێدەنگ ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٢٩٩ ، دوو شەممە ، ٣ / ٦ / ١٩٩٦ .

٧٤ – کتێبەکەی هاملتن و رەوتی رۆژنامەنووسی کوردی ، کوردستانی نوێ ، ژ١٣٠٣ ، هەینی ، ٧ / ٦ / ١٩٩٦ .

٧٥ – مێجەرسۆن ئەفسەری سیاسی و رۆژهەڵاتناس ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٣٠٩ ، هەینی ، ١٤ / ٦ / ١٩٩٦ .

٧٦ – ئیسماعیل حەقی شاوەیس خەباتکار و نووسەری بەدیمەن ، کوردستانی نوێ ، ژ ١٣١٣ ، دوو شەممە ، ١٧ / ٦ / ١٩٩٦ .

٧٧ – بەرە و یادی سەدساڵەی رۆژنامەنووسی کوردی ، (بەشی یەکەم) ، پەیڤین ، ژ ١ ، ١٩٩٧ .

٧٨ – بەرەو یادی سەدساڵەی ڕۆژنامەنووسی کوردی ، (بەشی دووەم)، پەیڤین ، ژ ٢ ، ١٩٩٧(ئەم بەشە بەبێ ناو بلاّوکراوەتەوە)

٧٩ – بين التوثيق العلمي والوجدان الادبي / على هامش گوران والادب الانكليزي ، مجلة گولان العربي ، العدد ٣٧ حزيران ١٩٩٩

٨٠ – تۆفیق وەهبی گەورە پیاوو زانای زمان و لێکۆڵینەوەی زانستی ، گۆڤاری سلێمانی ، ژ٢ ، تەمووزی ٢٠٠٠ (لە ژێر سەردێڕی ڕۆڵە نەبەردەکانی سلێمانی – بەبێ ناو – بلاّو کراوەتەوە) .

٨١ – ماڵئاوایی پرۆفیسۆرێکی ئەندامی دەستەی نووسەران ، گۆڤاری پەیڤین ، ژ ١١ – ١٢ ، تەمووزی ٢٠٠١ (ئەم بابەتە سەبارەت بە کۆچی دوایی سەلاّحەدین حەفید بەبێ ناو بلاّو کراوەتەوە)

٨٢ – مەسعود محەمەد ئینسا یکلۆپیدیای زمان و ئەدەب و کەلتووری نەتەوەیی ، پەیڤین ، ژ ١٣ ، مارتی ٢٠٠٢ (سەبارەت بە کۆچی دوایی مەسعود محەمەد بەبێ ناو بلاّو کراوەتەوە) .

٨٣ – برایم ئەحمەد و ڕۆڵی لە چیرۆکی کوردیدا ، پاشکۆی کوردستانی نوێ ، ڕۆژی ٤ ی نیسانی ساڵی ٢٠٠٢ .

٨٤ – پیرەمێرد و برایم ئەحمەد و شارستانێتی ئەدەب ، رۆژنامەی کوردستانی نوێ ، ژ ٣٣٣٦ ڕۆژی ٢٠٠٤/٤/٨

٨٥ – حەمەلاو بەرزنجی ، مامۆستایەکی نموونەیی و خەباتکار و نووسەرێکی بە دیمەن ، گۆڤاری سلێمانی ، ژ ٤٥ س ٢٠٠٤ .

پێڕست

سوپاس بۆ

- برایانی بەڕێز کاك دیار عومەر فەرەج و کاك فازیل هیمەت کە بەکاری نەخشەسازییەوە ماندوو بوون .
- ئەندازیار کاك سامان محەمەد ساڵح کە بەرگی کتێبەکەی نەخشاند .
- بەڕێز کاك ڕێبوار عومەر فەرەج خاوەنی چاپخانەی شڤان هەموو کارمەندەکانی .